

105

ΝΙΚΟΥ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ Μ. Ε. Μ. COUSINÉRY
ΚΑΙ ΤΟΥ "VOYAGE DANS LA MACÉDOINE",

(1831 - 1981)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συμπληρώθηκαν εκατό πενήντα χρόνια, από τότε που το «Voyage dans la Macedoine» του Γάλλου Marie Esprit Cousinery—το πρώτο περιγραφικό κείμενο που γράφτηκε για το Μοναστήρι μας και έκανε γνωστή την ύπαρξή του στον έξω κόσμο—είδε το φῶς τῆς δημοσιότητας στο Παρίσι.

Ἄν συνδυάσουμε μάλιστα τὸ γραπτὸ αὐτὸ τοῦ Cousinery με τὴν τελευταία ἔκδοση τῶν ἀρχειακῶν ἐγγράφων τοῦ Μοναστηριοῦ ἀπ' τὸν Γάλλο πάλι André Guillou (1) θὰ πρέπει νὰ ἐξάρουμε με τὴν εὐκαιρία τὴν ιδιαίτερη συμβολὴ τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ τῶν γαλλικῶν Γραμμάτων στὴ μελέτη καὶ τὴν προβολὴ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ μνημείου τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Μακεδονία.

Στὴν ἐπέτειο τοῦ ἐνάμισυ αἰῶνα (1831 - 1981) ἀπ' τὴ σημαντικὴ αὐτὴ ἔκδοση, ἀφιερώνουμε αὐτὴν τὴν παρουσίαση με τὴ μετάφραση τοῦ κεφάλαιου ΙΧ (σ. 212 - 224) ποὺ ἔχει γιὰ πρωτότυπο τίτλο : Visite au monastère de Saint - Jean Prodromos.

Γιὰ τὸ συγγραφέα, ποὺ γεννήθηκε στὴ Μασσαλία καὶ ἔζησε ἀπὸ τὸ 1747 μέχρι τὸ 1833 (2), ἐκτὸς ἀπ' τὴν προξενικὴ του ιδιότητα—ὑπηρέτησε σὰν Πρόξενος στὴ Σμύρνη, Ροζέτη καὶ Θεσσαλονίκη—μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἦταν ἓνας ἔξοχος διανοούμενος τοῦ καιροῦ του, θαυμαστής καὶ λαμπρὸς μελετητὴς τῆς ἀρχαιότητος, καὶ σ' αὐτὸ ἀσφαλῶς ἐπέδρασε ἡ ἔντονη ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση τῆς γενέτειράς του. Εἰδικεύτηκε μεῖς ιδιαίτερο ζῆλο στὴν ἀρχαία νομισματολογία ποὺ δὲν τὸν ἀπασχόλησε μόνο θεωρητικὰ γράφοντας ἀρκετὲς σχετικὲς πραγματεῖες, ἀλλὰ συλλέγοντας με εὐκολία τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πλῆθος ἀρχαία νομίσματα καὶ μετάλλια, ποὺ μ' αὐτὰ κατάρτισε τέσσερες πλούσιες συλλογὲς ποὺ

(1) André Guillou ; Les archives de Saint - Jean - Prodrome sur le mont Ménécée, Press Universitaires de France, Paris 1955.

(2) Λεξικὸ Larousse τ. 2 σ. 546 (ἔκδοση 1929) καὶ Ν. Ζ. Νικολάου «Σκαπανεῖς τῆς Ἱστοριογραφίας καὶ προβλήματα τῆς Ἱστορίας τῶν Σερρῶν» Θεσσαλονίκη 1964 σ. 5.

ἀγοράσθηκαν ἀπ' τὰ μουσεῖα τοῦ Μονάχου, τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Παρισιοῦ στὸ ἐκπληκτικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποσὸ τῶν 306.000 χρυσῶν Γαλλικῶν φράγκων, δηλαδὴ 12.240 χρυσῶν λιρῶν Ἀγγλίας.

Βίωμά του ἀποτελοῦσε τὸ ὁμηρικὸ «π ο λ λ ῶ ν δ' ἄ ν θ ρ ῶ π ω ν ἴ δ ε ν ἄ σ τ ε α καὶ ν ὄ ο ν ἔ γ ν ω», ποῦ τὸ βλέπουμε νὰ ξαναδιατυπώνεται μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ 19ου αἰῶνα, στὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ «Voyage..» :

«Πολὺ συχνὰ ὁ ἄνθρωπος ἔχει διατρέξει τὸν κόσμον, μὲ μόνον σκοπὸ τὴν λεηλασία καὶ τὴν κατάκτηση· εὐτυχισμένοι οἱ λαοί, ὅταν ἢ συνέχιση μιᾶς μεγάλης στρατιωτικῆς ἐκστρατείας, τοὺς ἔχει κάνει νὰ δοῦν μερικὲς καινούργιες γνώσεις νὰ σκορπίζονται ἀνάμεσά τους, μερικὲς καινούργιες ἐπικοινωνίες νὰ καθιερώνονται στὴν κοινὴ χρῆση.

Ὅφείλουμε χωρὶς ἀμφιβολία, ν' ἀναγνωρίσουμε ἐκείνον, ποῦ ἐγκαταλείπει τὴ γενέθλια γῆ καὶ ἀντιμετωπίζει τοὺς ἀναπόδραστους κινδύνους ἐνὸς μακρυνοῦ ταξιδιοῦ, πηγαίνοντας νὰ ἐπισκεφτῆ τὰ δυὸ ἡμισφαίρια μὲ τὴν εὐγενικὴ πρόθεση νὰ μελετήσῃ τὴ φύση στὰ διάφορα κλίματα, νὰ παρατηρήσῃ τ' ἄστρα, τὴ μορφολογία τῶν ἀκτῶν, ν' ἀναγνωρίσῃ κάθε τι ποῦ τὸν συντρέχει καὶ νὰ τελειοποιήσῃ τὴν τέχνη τῆς ναυτιλίας, νὰ μᾶς κἀνὴ νὰ γνωρίσουμε τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα τοῦ ἀνθρώπου τῆς κάθε χώρας.

Ὁ ταξιδευτὴς γεωγράφος ρίχνει ἰδιαίτερα τὰ βλέμματά του στὸν ἀρχαῖον κόσμον· συγκρίνει τὶς σχέσεις τῶν συγγραφέων μὲ τὴν πραγματικὴ κατάστασι τῶν τόπων, ἐρευνᾷ τὴ θέσι τῶν πόλεων ποῦ δὲν ὑπάρχουν πιά, διορθώνει τὰ ἀρχικὰ ὀνόματα σὲ βουναὶ καὶ ποτάμια ποῦ οἱ ἀναστατώσεις ἔχουν ἀλλάξει ἢ παραμορφώσει...».

Οἱ λίγες αὐτὲς γραμμὲς ποῦ καθορίζουν μὲ τόση καθαρότητα τὴ νοοτροπία καὶ τὶς προθέσεις τοῦ συγγραφέα, ἐξηγοῦν καὶ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Προξενικοῦ κλάδου γιὰ σταδιοδρομία του, πρᾶγμα ποῦ τοῦ ἐπέτρεψε καὶ πολλὰ ἄστρα νὰ δῆ καὶ τὸν νοῦ πολλῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἀπλῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του, μὲ τοὺς ὁποίους τὸν ἔφερνε σὲ ἐπαφὴ ἢ ιδιότητά του, νὰ γνωρίσῃ.

Παράλληλα, πλουτισμένος μὲ πλατεῖα γνώσι τῶν ἀρχαίων καὶ σύγχρονων τοῦ συγγραφέων, σὰν καρπὸ τῆς θητείας του στὴ Θεσσαλονικὴ ἔχουμε τὸ «Voyage...», ὅπου μᾶς ἄφησε τὶς περιηγητικὲς του ἐντυπώσεις μὲ μεγάλο πλοῦτο ἱστορικοαρχαιολογικῶν καὶ γεωγραφικῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴ Μακεδονία ποῦ πολλὰς ἀπ' αὐτὲς χάρη σ' αὐτὸ διασώθηκαν.

Ἡ θητεία αὐτὴ τοποθετεῖται ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1773 - 1819 μὲ

μιά διακοπή για λόγους πολιτικούς τῆς ἐποχῆς ἀπ' τὸ 1793⁽¹⁾ μέχρι τὸ 1814, ὅταν ξαναγύρισε μετὰ τὴν παλινόρθωση τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων καὶ τὴν ἀνοδο τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ'.

Ἄλλὰ ἄς δοῦμε ἀπ' τὸν ἴδιο πῶς σκιαγραφεῖ τὴν ἐργασία του στὴν εἰσαγωγή του καὶ ἰδιαίτερα τὸ κομμάτι τῆς πού ἐνδιαφέρει αὐτὴν τὴν παρουσίαση :

«Γιὰ πολὺ καιρὸ δὲν εἶχα σκεφθεῖ νὰ συγκεντρώσω τὶς σημειώσεις μου γιὰ τὴ σύνθεση μιᾶς τακτικῆς ἀναφορᾶς ἀπ' τὴν ἄλλη, ἢ ἐπανάσταση τοῦ 1793, μ' ἄρπαξε βίαια ἀπ' τὴ θέση μου καὶ μοῦ ἔκανε νὰ χάσω ἐξ αἰτίας τῆς μέρος ἀπ' τὶς πρώτες ἐργασίες μου. Ἡ ἐργασία μου αὐτὴ εἶναι μόνο ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς παλινόρθωσης, πού μὲ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐεργεσία τοῦ Λουδοβίκου XVIII, μπόρεσα νὰ ξαναδῶ τὴ Μακεδονία⁽²⁾. ἄλλὰ δὲν ἄφησα νὰ μοῦ ξεφύγῃ αὐτὴ ἢ εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐπισκεφτῶ καὶ πάλι μερικὲς ἐπαρχίες πού εἶχα κιάλας ἐξερευνήσει καὶ εἶχα αὐξημένο καθῆκον νὰ ἐπιχειρήσω μιὰ περιγραφή πού μοῦ φαινόταν πάντοτε ξεκάθαρο καὶ ἔμπνεε μεγάλο ἐνδιαφέρον.

Σ' αὐτὲς τὶς νέες πορεῖες, μοῦ πρότειναν ν' ἀκολουθήσω τὴ διαίρεση τῆς χώρας ὅπως ἔγινε ἀπ' τοὺς Ρωμαίους μετὰ τὴν κατάκτηση. Καθ' ἓνα ἀπ' τὰ τέσσερα τμήματα τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης, ἔπρεπε νὰ μ' ἀπασχολήσῃ γιὰ ἓνα χρόνο· ἄλλὰ οἱ ἀπρόσμενες περιστάσεις κι' ἀνεξάρτητες ἀπ' τὴν θέλησή μου, μ' ἔκαναν νὰ ἐγκαταλείψω τὴ Μακεδονία πρὶν ὀλοκληρώσω τὸ ἔργο μου, περιορίζοντας τὴν ἐργασία μου σὲ μόνες τὶς ἐπαρχίες πού μοῦ ἦταν δυνατὸ νὰ ξαναδῶ. Ἡ ἀφήγησή μου εἶναι περισσότερο ἓνας πίνακας τῶν διαφόρων ἰδιαίτερων πορειῶν, παρὰ μιὰ γεωγραφικὴ περιγραφή μεθοδικὰ τακτικῆ.

Ἄφοῦ πραγματευθῆκαμε τὴ Μακεδονία γενικά, κι' ἔχοντας γνωρίσει ἰδιαίτερα τὸ παλιὸ καὶ τὸ νέο κράτος τῆς Θεσσαλονίκης, ἢ πρώτη μου πορεία θὰ μὲ φέρῃ μέχρι πέρα ἀπ' τὴ μεγάλη πεδιάδα πού βρίσκεται ἢ Ἔδεσα καὶ ἢ Πέλλα, κι' ἢ μιὰ κι' ἢ ἄλλη ἀρχαῖες πρωτεύουσες τῆς Μακεδονίας...

(1) Χρονικὴ σημείωση πού βρίσκουμε στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἐνετικοῦ Προξενείου τῆς Θεσ/νίκης, καθορίζει μὲ ἀκρίβεια τὸ χρόνο τῆς παύσης τοῦ Cousinery : 1793 Αὐγούστου 23 «...ὁ ἐδῶ Γάλλος Πρόξενος Cousinery κατηγορηθεὶς ὡς ἀριστοκράτης ἐπαύθη ἀπὸ τὴν Κυβέρνησίν του...» (Κ. Δ. Μέρτζιου : Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας» Θεσ/νικὴ 1947 σ. 456). Μαρτυρίες γιὰ τὴν προξενικὴ του δράση βρίσκουμε καὶ σ' ἄλλα σημεία τῶν ἀρχείων τοῦ Ἐνετικοῦ Προξενείου τῆς Θεσ/νίκης σ' αὐτὴ τὴν ἔκδοση.

(2) Σὲ ἄλλο σημείο τοῦ ἔργου του (σ. 153) γράφει : «Ἀποκαταστάθηκα στὴ θέση μου στὰ 1814...».

Ἡ δεύτερη πορεία μου εἶχε σὰν ἀντικείμενο τὴν πόλη τῶν Σερρών, ποὺ βρίσκεται στὴ μέση μιᾶς κοιλάδας ποὺ τὴ διασχίζει ὁ Στρυμώνας. Ἡ παραμονή μου πολλές φορές σ' αὐτὴ τὴν ἀρχαία πόλη, μ' ἔκανε νὰ διορθώσω ὀρισμένα λάθη ποὺ σχετίζονται μὲ τὰ περίχωρά της, καὶ νὰ συγκεντρώσω τὴν προσοχή μας στὶς ἀρχαιοτήτες της, στὴ σημερινὴ διοίκησή της, τὰ πλούτη τῆς γῆς της καὶ τὸ ἐμπόριό της.....».

Ἔτσι δὲν εἶναι ἐκπληκτικό, ποὺ ἀπ' τὰ δεκαπέντε κεφάλαια τοῦ δίτομου αὐτοῦ ἔργου, τὸ πρῶτο ποὺ ἀναφέρεται γενικὰ στὴ Μακεδονία καὶ τοὺς κάτοικούς της ἀρχαίους καὶ σύγχρονους, τὰ δύο ἐπόμενα κεφάλαια ἀναφέρονται στὴ Θεσσαλονίκη (II) καὶ τὴ Βέροια, τὰ Βοδενὰ (Ἔδεσα), τὴν Πέλλα καὶ τὰ Γιαννιτσὰ (III), τὰ ἐπόμενα ὀκτῶ (IV-XI), ἀναφέρονται στὶς δύο ἐπισκέψεις του καὶ ἓνα τρίτο πέρασμά του ἀπ' τὰ Σέρρας, μὲ τὴν περιγραφή τῆς πόλης καὶ τοῦ περίγυρού της, τοῦ Λαϊλιᾶ, τῆς Ζίχνης, τῆς Νιγρίτας καὶ τοῦ Παγγαίου, καὶ μὲ κάποια ἔκταση στὸ κεφάλαιο XI γιὰ τὴ Δράμα καὶ τοὺς Φιλίππους.

Ἡ ἐπίσκεψη στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γιάννη μας πραγματοποιήθηκε στὴ δεύτερη πορεία του, πιθανὸν στὸ τρίτο δεκάμερο τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1815 ἢ 1816, γιὰ τὸ ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ Μοναστήρι γιορτάζει στὶς 29 Αὐγούστου κι ὅπως εἶδαμε στὴν ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὸ IX κεφάλαιο τοῦ ὅλου ἔργου.

Τὰ ὑπόλοιπα τέσσερα (XII-XV) ἀναφέρονται στὸ ταξίδι του στὴν Καβάλα (XII), στὴ Θάσο (XIII), στὴ Νεάπολη XIV) καὶ στὴ Χαλκιδική (XV).

Δυὸ σημαντικὰ ἔγγραφα - ὑπομνήματα τοῦ Cousinery, ποὺ ὑπόβαλε στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1822 καὶ τὸ Φλεβάρη τοῦ 1823 καὶ ἔφερε στὸ φῶς ἡ νεώτερη ἔρευνα (1), εἶναι ἀποκαλυπτικὰ τῆς ἀντιμετώπισης τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης ἀπ' τὶς τότε μεγάλες δυνάμεις καὶ συμπληρώνουν τὸ πορτραῖτο τοῦ συγγραφέα ποὺ παρουσιάζουμε.

Στὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ προτείνει μιὰ Γαλλοελληνικὴ συμμαχία μὲ ἀμοιβαῖο συμφέρον, φυσικὰ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς κατάστασης καὶ δύνναμης τῶν δυὸ κρατῶν, γράφοντας: «Νέος λαὸς οἱ Ἕλληνες θὰ χρειάζονταν τὴ συμμαχία μας. Τὸ ναυτικὸ τους θὰ γινόταν βοθητικὸ

(1) Démocratia Iliadou: Les Balkans jouet de la pratique des Puissances européennes pendant les XVIII et XIX siècles, «Balkan Studies», Thessaloniki, τ. 16 (1975) σ. 174. Πρβλ. Κυριάκος Σιμόπουλος: Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1821, τ. 1ος Ἀθήναι 1979 σ. 35.

τοῦ δικοῦ μας, τὸ ἐμπόριό μας θὰ ἀποκτοῦσε μιὰ καταπληκτικὴ ἀγορὰ γιὰ τὰ προϊόντα ποὺ δὲν θὰ μπορούσε γιὰ πολὺ χρόνον νὰ παράγει ἡ βιομηχανία τους, ἡ γεωργία τους θὰ ἐφοδίαζε τοὺς βιομήχανούς μας μὲ πρῶτες ὕλες. Ἄλλωστε τὸ ἐμπόριό μας μὲ τὴν Τουρκία εἶναι ἐκμηδενισμένο, τίποτα δὲν ἔχουμε νὰ χάσουμε, ἀντίθετα θὰ κερδίσουμε πολλὰ δημιουργώντας καινούργιες σχέσεις».

Τὸ «Voyage...» ἦταν καὶ τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Cousinery καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἀσχετὴ ἡ ἐκδοσὴ του μὲ τὴ θριαμβευτικὴ ἀνάσταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821· ἀποτελεῖ ἴσως μιὰ ἐκδήλωση θαυμασμοῦ τοῦ συγγραφέα στὸν ἀκατάβλητο ἀπ' τοὺς τέσσερις αἰῶνες δουλείας λαοῦ μας, μιὰ ὑπενθύμιση στὴν Εὐρώπη ὅτι καὶ ἡ Μακεδονία ὅπου ἔζησε, μὲ τίς πλουσίες ἐλληνικὲς ἀρχαιότητες καὶ παράδοση, ἦταν καὶ αὐτὴ ἐλληνικὴ. Τέλος ἴσως μιὰ εὐχὴ γιὰ τὴ δικὴ της λευτεριά σὰν ἐνδόμυχη ἐξόφληση ἀπὸ ἓνα χρέος τοῦ ἀπέναντί της.

* * *

Δὲν εἴμαστε οἱ πρῶτοι ποὺ ἀνακαλύπτουμε τὸν Cousinery.

Σὲ λιγότερο ἀπὸ μισὸ αἰῶνα ἀπ' τὴν ἐκδοση τοῦ «Voyage...», ὁ Μαργαρίτης Δήμιτσας (1) κάνει μιὰ ἀναφορὰ στὸν Cousinery, παραθέτοντας ἓνα χωρίο του ἀπ' τὸ κεφάλαιο VIII σχετικὸ μὲ τὸ Πετρίτσι, ὅπως καὶ ἄλλοῦ. Λίγο ἀργότερα ὁ ἴδιος σὲ ἄλλο ἔργο (2) ἀναφέρεται πάλι στὸν Cousinery.

Στὰ 1894, ὁ Θεσσαλονικιὸς Φιλολόγος καὶ Γυμνασιάρχης στὸ ἐδῶ Γυμνάσιο Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου, στὴ κλασικὴ γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἀρχαιολογία τῶν Σερρῶν μονογραφία του (3), παραθέτει σημαντικὰ ἀποσπάσματα, αὐτούσια κι' αὐτός, μὲ σχετικὰ σχόλια ποὺ ἐνδιαφέρουν ἐπίσης τὸ κεφάλαιο IX· θὰ τὰ δοῦμε παρακάτω.

Στὰ 1938, ὁ Πέτρος Θ. Πέννας, στὴν «Ἱστορία τῶν Σερρῶν τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας» ἀναφέρεται συχνὰ στὸν Cousinery καὶ στὴ δεύτερη ἐκδοση τοῦ 1966 ἐκτείνεται καὶ σὲ περισσότερα σημεῖα τοῦ ἔργου του, ἀπ' τὰ κεφάλαια ποὺ σχετίζονται μὲ τὰ Σέρρας.

Τὰ σχετικὰ μὲ τὴ Νιγρίτα δημοσιεύτηκαν ἀπ' τὸν Ἀθανάσιο Ἀργυρὸ στὸ «Σερραϊκὸν Ἡμερολόγιον» τοῦ Πάνου Πιέρρου τοῦ 1939 σ. 37 - 40.

(1) Μαργαρίτης Δήμιτσας : «Ἀρχαία Γεωγραφία Μακεδονίας», Ἀθήνησιν 1874 σ. λδ-λε.

(2) Μαργαρίτης Δήμιτσας : «Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις» Ἀθήνησιν, 1896 σ. 658 κ. ἄ.

(3) Π. Ν. Παπαγεωργίου : Αἱ Σέρραι, τὰ προάστια καὶ ἡ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου», Byzantinische Zeitschrift IV, Leipzig 1894 (σ. 225 - 329).

Ο καθηγητής Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, στὴν «Ἱστορία τῆς Μακεδονίας» Θεσ/νίκη 1969, ἔχει χρήσιμα στοιχεῖα ἀπ' ὄλο τὸ ἔργο κι ἄλλοι σὲ τοπικὲς ἱστοριογραφίες ποὺ ἡ ἀναφορὰ τους θὰ ξέφευγε ἀπ' τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς παρουσίας.

Τέλος, ὁ Κυριάκος Σιμόπουλος στὸ ἐπιβλητικὸ ἔργο του «Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα» (Ἀθῆναι 1971 - 1975), κάνει μόνο ἔμμεση χρῆση τοῦ Cousinery, γιατί σταματᾷ τὴν παρουσίαση τῶν σχετικῶν ἐκδόσεων μέχρι τὸ 1820.

Παράλληλα στὴ Γαλλία, τὸ 1921 μιὰ μελέτη τοῦ L. Bergasse⁽¹⁾, ὅπου σκιαγραφοῦνται δυὸ Μαρσεγιέζοι πρόξενοι στὴν Ἀνατολή καὶ ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ Cousinery, βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας.

Γιὰ τὸ μέρος ποὺ παρουσιάζουμε, ὅπως εἶπαμε λίγο πιὸ πάνω, ὁ Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου σημειώνει τὰ παρακάτω ⁽²⁾ :

«Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Cousinery ὀλόκληρον κεφάλαιον, τὸ ΙΧ σελ. 212 - 224, ἐπιγραφὴν φέρει τὴν «Visite au monastère de Saint-Jean-Prodroimos», ἀλλὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς εἰς τὴν μονὴν ἀνόδου, τὴν μείναν τοῦ τότε λυμαιομένου τὸν τόπον λοιμοῦ καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐν Βολισσῶ τῆς Χίου τελουμένης πανηγύρεως τοῦ ἁγίου Δημητρίου, πρὸς ἣν ἔκθεσιν ἀφορμὴν τῶ περιηγητῆ ἔδωσαν αἱ ἐν τῇ μονῇ παρασκευαὶ πρὸς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Αἱ μόναι ἱστορικαὶ περὶ τῆς μονῆς σελίδες εἶναι αἱ 220 - 222».

Στὴ συνέχεια παραθέτει τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα στὰ Γαλλικά, ποὺ τὸ σημειώνουμε στὸ κείμενο μὲ ** (σελ. 220/208) καὶ συνεχίζει, ἀφήνοντας ὁμως ἀσχολίαστη τὴ διήγηση τοῦ καλόγερου καὶ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν ἱστορικῶν προσώπων τῆς τοιχογραφίας μὲ τὴν ὁποία θ' ἀσχοληθοῦμε παρακάτω, μετὰ τὸ τέλος τῶν παρατηρήσεών του.

«Εἶτα πρὸς τὴν ἱστορίαν ἐξετάζων ὁ Cousinery τὰ ὑπὸ τοῦ ὁδηγοῦ καλογήρου εἰρημένα αὐτῶ καταλήγει ἐν σελ. 222 εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἴδρυσις καὶ ὁ προικισμὸς τῆς μονῆς δέον νὰ ὀρισθῇ ἐν ἔτει 1357. Ἀλλ' ἐν τῇ μονῇ ὑπῆρχε καὶ τότε ἡ ἄφθονος καὶ καθαρὰ πηγὴ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, πρὸς ἣν ἂν ὁ Cousinery μετέστρεφεν ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς προφορικῆς διηγήσεως δὲν ἤθελε καταλήξει εἰς

(1) Louis Bergasse : Souvenirs de Marseille et des Echelles du Levant du XVIIIe siècle. Deux consuls marseillais au Levant. Un courtier et un notaire marseillais sous la Révolution, Marseille 1921.

(2) Π. Ν. Παπαγεωργίου : ὁ. π. σ. 309-310.

ὁ κατέληξεν ἔτος, λέγω τὰ χρυσόβουλλα καὶ τὰ ἀντίγραφα χρυσοβούλλων, ὧν ἐκδεδομένων ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα πίνακα προέταξα ἐν ἀρχῇ τῆςπραγματείας τῆσδε».

Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Μοναστηριοῦ δὲν θὰ ἦταν ἐπισκέψιμη τότε, ἀφοῦ ὁ Cousinery δὲν κάνει καμιὰ νύξη γιὰ τὴν ὑπαρξή της.

Ἡ βιβλιοθήκη ποὺ ἐπισκέφτηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1890 ὁ Παπαγεωργίου στὰ χρόνια τῆς ἐδῶ θητείας του, ἦταν στὸν Πύργο (εἰκ. 1), τὸν λεγόμενον τῆς Ἑλένης, ποὺ διασκευάστηκε σὲ βιβλιοθήκη στὰ 1876 ἐπὶ ἡγουμένου Θεοδοσίου, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφή ἐντοιχισμένη πάνω ἀπ' τὴν ἐξώθυρα⁽¹⁾.

Μέχρι τότε, ὅπως σημειώνει ὁ ἡγούμενος, στὴν ἐποχὴ τοῦ Παπαγεωργίου, Χριστοφόρος :

«Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ οἱ τοῖχοι αὐτοῦ κατ' ὀλίγον ὡς ἀσκεπεῖς κατέπεσαν καὶ τὰ ἄνω ἄκρα τοῦ πύργου ὁμοίως ἐφθέροντο μέχρι τοῦ ἔτους 1876, ὅποτε ἐπελούσης εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν τῆς ἰδέας τοῦ νὰ μετασχηματισθῇ οὗτος καὶ χρησιμεύσῃ ὡς βιβλιοθήκη αὐτῆς, διὰ συνδρομῆς τοῦ μακαρίτου Προηγούμενου Σάββα Τσερπιστηνοῦ ἐπεσκευάσθη καὶ ἀνεκαινίσθη καὶ οὕτως οὐ μόνον διεσώθη ἡ ἀρχαιότης αὕτη κοσμοῦσα οὐκ ὀλίγον τὴν τῆς Μονῆς πρόσοψιν, ἀλλὰ καὶ χρησιμωτάτη κατέστη, καθόσον μάλιστα μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου καταλλήλου χωρητικοῦ κτιρίου χάριν τῶν βιβλίων τῆς Μονῆς ἔκειντο ταῦτα ἀτάκτως καὶ ἄνευ πολλῆς ἀσφαλείας τὰ μὲν ἐν τινι μαγαζεῖω κειμένω ὑποκάτω τῆς σειρᾶς τῶν μοναχικῶν δωματίων, τὰ δὲ ἐν μικρᾷ καὶ στενῇ βιβλιοθήκῃ πλησίον τοῦ ρηθέντος παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Νικολάου»⁽²⁾.

Δικαιολογημένα λοιπὸν ὁ Cousinery, μὴ ἔχοντας δεῖ καὶ μὴ μπορώντας νὰ δῆ τοὺς ἀρχαίους κώδικες τοῦ Μοναστηριοῦ, κατάγραψε τὴν προφορικὴ παράδοση, στὴν ὁποία ὅπως φαίνεται ἔδωσε ἰδιαίτερη βαρύτητα.

Μιὰ μελαγχολικὴ εἰκόνα τῆς βιβλιοθήκης, ποὺ δὲν πρόλαβε νὰ τὴν δῆ τυπωμένη, μᾶς ἄφησε ἀπ' τὸ 1926 ὁ Εὐάγγελος Στράτης⁽³⁾.

(1) Γ. Καφταντζής : «Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών καὶ τῆς περιφέρειας της», τ. 1 Ἀθῆναι 1967 α. α. 416 σ. 255.

(2) Χριστοφόρος Προδρομίτης : «Προσνητάριον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ παρὰ τῇ Πόλει Σερρών Σταυροπηγιακῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου», ἐν Λειψίᾳ (1904), σ. 16.

(3) Εὐάγγελος Στράτης : Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας, στὸ «Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» Περίοδος Β' - Τόμος Γ, Τεύχη Α' καὶ Β', ἔτος 1926, σ. 3 - 4.

Ἐάν ἀπ' αὐτὴ ἀφαιρέσουμε τὸ ἀρσενικὸ παγῶνι μὲ τὰ κομμένα φτερά πού δὲν ζεῖ σήμερα, στὰ ἄλλα μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἐπίκαιρη, γι' αὐτὸ καὶ τὴν καταχωροῦμε.

«Ἐκδραμόντες ἐπίτηδες πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς μετὰ τὴν ἐρήμωσιν δημιουργηθείσης θλιβεραῖς καταστάσεως τῆς Μονῆς, κατώδυνοι θαλεροῖς κατεβρέξαμεν δάκρυσι τὸ κενὸν ἤδη—φεῦ!—Θησαυροφυλάκιον, ὅπερ ἦτο πλουσιώτατος θησαυρὸς Βυζαντινῶν ἀνεκτιμήτου ἀξίας κειμηλίων καὶ τὴν πενθίμως ἔρημον βιβλιοθήκην μὲ τὰς ὥραιας κυπαρισσίνας θήκας τῆς, ἀλλ' ἄνευ οὐδεμιᾶς τῶν περγαμηνῶν καὶ τοῦ λοιποῦ ἀμυθήτου αὐτῆς πλούτου! Αἱ ἀράχλαι ἤδη ὑφαίνουσι τὸν ἴστον ἐν αὐτῇ καὶ ὡς μόνος τοποτηρητῆς τῆς ἀποικομένης εὐδαιμονίας, ἀπορφανισθεὶς τῆς ὁμοζύγου, ἄρρην περικαλέστατος ταῶς δέχεται ἡμέρωσ καὶ προσηνῶς τοὺς εἰσιόντας, συμπαθῶν καὶ συγκακῶθεις καὶ οὗτος μετὰ τῆς βιβλιοθήκης, οὐχὶ τότε ἀλλ' ἐφέτος πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, ὑπὸ βανδαλικῆς καὶ κακούργου ψαλίδος ὁμογενοῦς μοχθηροῦ κρονολήρου θελήσαντος νὰ πλουτίσῃ νηποινεὶ δι' ἀσπλάγχχνου ἀφαιρέσεως τῆς μεγαλοπρεπεστάτης οὐραῖς τοῦ ἀγαθοῦ πτηνοῦ καὶ ἀποκοπῆς τῶν χρυσιζουσῶν πτερύγων του.

Πόσον πενθίμως συμβολίζει, ἐρημωθεὶς οὗτος τῆς καλλονῆς του, τῆς βιβλιοθήκης τὴν ἐρήμωσιν καὶ τῆς ὅλης Μονῆς, σύμβολον τῆς λαμπρότητος κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους! Ἄδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐπιτυχέστερος καὶ θλιβερώτερος συμβολισμὸς!»

Στὴ συνέχεια ὁ Παπαγεωργίου παραθέτει κι' ἄλλα σημεῖα τοῦ κεφαλαίου ΙΧ στὰ Γαλλικὰ πού δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν (1).

Ὅμως ἡ ἐποχὴ τοῦ Παπαγεωργίου, ἂν καὶ χρονικὰ στέκεται στὴ μέση περίπτου ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Cousinery καὶ τῆ δική μας, δὲν διέφερε καὶ πολὺ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ συγγραφέα.

Σήμερα, μπορούμε νὰ δοῦμε τὸ κείμενο αὐτὸ καλλίτερα καὶ νὰ χαροῦμε ἀνακαλύπτοντας τὸ ἀπόσπασμα πού ἀναφέρεται στὴ συνάντησή του μὲ τὸν Ἐμμανουήλ Παπαῖ στὸ Μοναστήρι, κάτω ἀπὸ συνθῆκες καραντίνας, ἐξ αἰτίας τῆς προσβολῆς τοῦ Παπαῖ ἀπὸ πανοῦκλα—εὐτυχῶς ἐλαφρῆς μορφῆς—, ἐπεισόδιο πού δὲν ἔχει περάσει στὶς βιογραφίες πού γράφηκαν ὡς τώρα γιὰ τὸν Σερραῖο Ἡρωα τοῦ 21 καὶ πού στὴν ἐποχὴ τοῦ Παπαγεωργίου ἦταν ἀκόμη λησμονημένος καὶ στὸ περιθώριο.

Ὅπως συνοψίζει ἐπιγραμματικὰ ὁ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος (2) «...γιὰ τὸν Ἐμμανουήλ Παπαῖ ἀπὸ τὴν Δοβίστα τῶν Σερρῶν, καθὼς καὶ

(1) Π. Ν. Παπαγεωργίου ὁ. π. σ. 311.

(2) Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος : Ἐμμανουήλ Παπαῖς «Ἀρχηγὸς καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς Μακεδονίας», Θεσσαλονίκη 1981, σ. 15.

τῶν γιῶν του... μιᾶς εὐτυχισμένης οἰκογένειας, ἡ ὁποία, ἐνῶ μπορούσε νὰ ζήσει ἡσυχά καὶ εὐδαιμονικά, τὰ θυσιάσε ὅλα, ἄνεση καὶ πλοῦτη, γιὰ τὴν πατρίδα καὶ ἔγινε ὀλοκαύτωμα στὸν βωμὸ τῆς ἐλευθερίας».

Γιὰ τὸν παραλληλισμὸ τῆς πανηγύρης τῆς Βολισσοῦ τῆς Χίου μὲ κείνης τοῦ Μοναστηριοῦ, πού μὲ πρώτη ματιὰ φαίνεται ἄτοπη, γιὰτι ποιά σχέση μπορούν νὰ ἔχουν τὰ ἔθιμα τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς τῶν μεσογειακῶν Σερρῶν μὲ τὸν εὐφορο κάμπο τους μὲ κείνα τῶν κατοίκων τῆς νησιώτικης Βολισσοῦ στὴν βόρεια Χίο μὲ τὰ ἄγονα βράχια, ὅπου ὅπως λέει ὁ ἴδιος : «οἱ κάτοικοι ἦταν φτωχοὶ ψαράδες, γεωργοὶ καὶ βοσκοὶ ἔχοντες ἀνάγκη ἐλεημοσύνης». Μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ἀδίστακτα ὅτι δείχνει τὶς βαθύτερες σκέψεις — βιώματα τοῦ ξένου διανοούμενου καὶ μελετητῆ πού ἔζησε πολλὰ χρόνια στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα κι ἔβλεπε καθαρά τὴν ἐνιαιότητα ἀλλὰ καὶ τὴ συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ πού στὶς μέρες πού γραφόταν οἱ σημειώσεις τοῦ βιβλίου του αὐτοῦ ἐτοιμαζόταν γιὰ τὴ μεγάλη του ἐξέγερση.

Ἡ πιθανολόγηση πάλι τῆς γιορτῆς τῆς Βολισσοῦ σὰν κάποιας ἠχοῦς, προχριστιανικῶν γιορτῶν πού γίνονταν γιὰ νὰ τιμηθοῦν οἱ θεοὶ Ἄρτεμις καὶ Ἀφροδίτη, ἀποτελεῖ μιὰ ἀρχὴ πού τὴν βλέπει κανεὶς καὶ σήμερα σὲ ἀνάλογα ἔργα.

Ἀνάλογες σκέψεις γιὰ τὴ διαιώνιση τῶν τελετῶν γιὰ τοὺς Μεγάλους Θεοὺς (Καβείρια Μυστήρια) στὸ λαϊκὸ πανηγύρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τῆς 26 Ἰουλίου στὴν Παλαιόπολη τῆς Σαμοθράκης, βρίσκουμε σὲ ἔργο τοῦ Karl Lehmann (1).

Ἐνδιαφέρουσες ἴσως εἶναι οἱ λεπτομέρειες τῆς διαδρομῆς καὶ οἱ δυσκολίες πού εἶχαν τότε οἱ πιστοὶ γιὰ νὰ πᾶνε στὸ Μοναστήρι σὲ σύγκριση μὲ τὸ σημερινὸ δρόμο πού ἀσφαλτοστρώθηκε τελευταῖα καὶ τὸ κάνει προσιτὸ σ' ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας.

Κι ἐρχόμαστε στὴν τοιχογραφία τοῦ δεύτερου ἐσωνάρθηκα — «Μεσονυκτικοῦ» ἢ «Λιτῆς» ὅπως συνηθίζεται νὰ λέγεται — καὶ τὸ «μῦθος» της ὅπως τὸν παράδωσε ὁ ἀπλοϊκὸς μοναχὸς τῆς ἐποχῆς, πού φαίνεται ὅτι εἶχε ἀρκετὴ γοητεία γιὰ νὰ περάσει χωρὶς ἔλεγχο ἀπ' τὸν Cousinery πού τὸν πρόσφερε σὰν «εὕρημα» γιὰ νὰ ἐπιζήσει μέχρι σήμερα μὲ μικρὲς λεκτικὲς παραλλαγὰς σ' ὅλους τοὺς ντόπιους ἱστοριογράφους.

Ἡ ἀνασκευή του ἔχει γίνεῖ σταδιακά, ὕστερ' ἀπ' τὴ κυκλοφορία τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων στὶς ἐκδόσεις τῆς Βόννης κι ἄλλου,

(1) Karl Lehmann : SAMOTHRACE 3d ed. New York 1956 σ. 25 Πρβλ. Ν. Ζ. Νικολάου : «Μύσται εὐσεβεῖς Σιρραῖοι» στὰ Καβείρια Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης, στὰ «Σερραϊκὰ Χρονικά», τ. 7ος ΑΘΗΝΑΙ 1976 σ. 139.

τῆ δημοσίευση τῶν ἐγγράφων τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ τὴν παραπέρα ἔρευνα.

Ἡ διήγησις ἀναφέρεται στὰ πρόσωπα : Στέφανος, Ἑλένη, θυγατέρα τοῦ Ἀνδρονίκου III καὶ στὴν καταγωγὴ τοῦ Στεφάνου σὰν Βούλγαρου.

Ὁ Παπαγεωργίου ἀντιπαρέρχεται τὸ μῦθο καὶ περιορίζεται στὰ παρακάτω : «ἐν τῷ δευτέρῳ ἔσωνάρθηκι ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ (νοτίου) τοίχου φέρονται ζωγραφίαι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐπισκόπου Ζιχνῶν, τοῦ ἁγίου Στεφάνου βασιλέως αὐτοκράτορος Σερβίας, τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ υἱοῦ Στεφάνου καὶ τῆς ἁγίας Ἑλένης γυναικὸς Στεφάνου, ταύτας δὲ εἶδε καὶ ὁ Cousinerey» (1).

Εἴκοσι περίπου χρόνια μετὰ τὸν Παπαγεωργίου, ὁ Νίκος Α. Βέης στὴ «συμβολὴ τοῦ στὴν ἱστορία τῶν Σερρῶν γιὰ τὴν Σερβοκρατία» ἀρχίζει νὰ βάζει τὰ πράγματα στὴ θέση τους (2).

«Περὶ τῆς πρώτης (Ἑλένης) λέγει ζωηρῶς ἡ Σεβραϊκὴ παράδοσις καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης δικαίως ἐταύτισαν αὐτὴν πρὸς τὴν (ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1332) σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος Σέρβων καὶ Ῥωμαίων Στεφάνου Δουσάν ὁ Μαργαρίτης Δήμητσας καὶ δὴ ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς. Πλὴν ὅλως ἐσφαλμένως ὁ Μαργαρίτης Δήμητσας, ἀπατηθεὶς ὡς φαίνεται ἐκ τῶν προγεγραμμένων ὑπὸ τοῦ Cousinerey, ἀνέγραψεν κατ' ἐπανάληψιν τὴν αὐτοῦ Ἑλένην τῆς ἐπιγραφῆς ἡμῶν, τὴν σύζυγον τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Στεφάνου Δουσάν, ὡς Ἑλληνίδα καὶ δὴ θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου. Ἐσφαλμένως, λέγω, διότι πραγματικῶς ἡ βασίλισσα Ἑλένη τῆς ἐπιγραφῆς ἡμῶν ἦτο βουλγαρίς, ἀδελφὴ τοῦ τζάρου τῆς Βουλγαρίας Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου (1331-1365). Τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τῆς βασιλίσσης Ἑλένης ἀναφέρουσι ῥητῶς τὸ ἱστορικὸν τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, τὸ Ἡπειρωτικὸν χρονικὸν τὸ ἐπ' ὀνόματι Κομνηνοῦ καὶ Πρόλου τῶν μοναχῶν καὶ χρυσόβουλλον τῆς Ἀθωνικῆς μονῆς Ζωγράφου. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλων μὴ ἑλληνικαὶ πηγαί : Π. χ. ἐν γράμματι τοῦ Ῥαγουσαίου ἀρχείου κεῖται ἡ εἶδησις, ὅτι τῇ 7 Μαρτίου 1332 ἐξελέγη ἐν Ῥαγούσῃ πρεσβεῖα πολιτῶν, ἵνα παραστῆ ὡς ἐκ προσώπου τῆς Ῥαγουσαίας Δημοκρατίας εἰς τοὺς γάμους τοῦ βασιλέως Στεφάνου Δουσάν μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ αὐτοκράτορος

(1) Π. Ν. Παπαγεωργίου ὁ. π. σ. 313.

(2) Ν. Α. Βέης : Οἱ κτίσται ἐν Σέρραις πύργου τῆς Αὐγούστης Ἑλένης (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σερρῶν ἐπὶ Σερβοκρατίας) στὰ «Vizantijskij Vremennik» τόμος XX, Πετροῦπολις 1913 σ. 302 - 327 ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

τῆς Βουλγαρίας [Ἰωάννου] Ἀλεξάνδρου ("in accipiendo in eius uxorem, sororem Alexandri imperatoris Bulgarie,,). Ἡ βασίλισσα ἡμῶν Ἑλένη, ἅτε σύζυγος τοῦ μεγαλωνύμου ἐκείνου βασιλέως καὶ εἶτα (ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Πάσχα, 16 Ἀπριλίου 1346) αὐτοκράτορος Σερβίας καὶ Ῥωμανίας Στεφάνου Δουσάν, ὅστις ὑπαγαγὼν ὑφ' ἑαυτὸν τὸ πλεῖστον τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ ἄλλως ποικίλως διακριθεὶς συνδέεται ἀμεσώτατα πρὸς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς σερβικῆς ἱστορίας, ἀναφέρεται συχνὰ ἐν ἑλληνικοῖς καὶ ξενολόγοις ὑπομνήμασι».

Ἔτσι, ἀπ' τὸν μῦθο ξεδιαλύνονται τὰ πρόσωπα : Στέφανος, Ἑλένη καὶ ἡ βουλγάρικη καταγωγή τῆς Ἑλένης ποὺ ἀποδόθηκε ἀπ' τὴν «παράδοση» καὶ στὸν Στέφανο.

Μένουν ἀκόμη τὰ πρόσωπα, Ἀνδρόνικος ΙΙΙ (ὁ νεώτερος) καὶ ἡ θυγατέρα του.

Ἐδῶ ἡ «παράδοση» φαίνεται ἀλλοιωμένη. Ὅπως διευκρινίστηκε ἀπ' τὸν Μαργαρίτη Δήμιτσα (1), πρόκειται γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο τὸν ΙΙ (Πρεσβύτερο). Ἡ θυγατέρα του — ἀπ' τὸ δεύτερο γάμο του μὲ τὴν Εἰρήνη (Γιολάντα) τὴν Μομφερατικὴ — ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο γιὰ σύζυγος τοῦ Κράλη Στέφανου Μιλούτιν (1282 — 1321), εἶναι ἡ Σιμωνίδα, ποὺ ἔγινε καὶ ἔφορος τοῦ Μοναστηριοῦ γύρω στὰ 1317.

Σειρὰ ἐγγράφων χαρακτηρίστηκαν ἀπ' τὸν André Guillou, σὰν L' Éphorie de Simonide (2).

Ἡ τοιχογραφία αὐτὴ ποὺ τὴν εἶδε καὶ ὁ Παπαγεωργίου στὰ 1890, καλύφθηκε λίγο ὕστερα, στὰ χρόνια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα γιὰ λόγους εὐνόητους, σύμφωνα μὲ τὴν «παράδοση» περὶ Βούλγαρου βασιλιᾶ.

Ὁ Ἀνδρέας Ἐυγγόπουλος ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὶς τοιχογραφίας τοῦ καθολικοῦ, ἀναφέρει (3): «Τὸ 1831 ὁ Cousinery εἶδε καὶ περιγράφει προσωπογραφίαν τοῦ κράλη Δουσάν καὶ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὸν ἐσωτερικὸν νάρθηκα. Ἀγνωστον ἂν αὕτη σώζεται κάτω ἀπὸ τὰ νεώτερα κοινιάματα».

Ἔτσι ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα γιὰ τὴν τοιχογραφία ἀποκατασταίνεται καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ εἰκονίζονταν ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἢ τοὺς κτήτορες Ἰωαννίκιο καὶ Ἰωακείμ, ἦταν ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Σερβίας μὲ τὸν Στέφανο Ντουςάν, τὴ γυναῖκα του Ἑλένη, τὸν γιό τους καὶ διάδοχο τοῦ θρόνου Οὐρός V.

Ὅπως παρατήρησε ὁ Ἀνδρέας Ἐυγγόπουλος, μετὰ τὴν παράθεση

(1) Μαργαρίτης Δήμιτσας : ὁ. π. σ. 654.

(2) André Guillou : ὁ. π. σ. 8 κ. ἔ.

(3) Ἀνδρέας Ἐυγγόπουλος : Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ Μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 2.

τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Cousinery στὰ γαλλικά, «Ἰδέαν ἀρκετὰ σαφῆ τῶν προσωπογραφιῶν τοῦ Δουσάν καὶ τῆς οἰκογενείας του, ὅπως τὰς περιγράφει ὁ Cousinery, μᾶς δίδει ἡ τοιχογραφία τῆς Ντέτσανης εἰς τὴν Σερβίαν, ὅπου κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἰκονίζεται ὁ Στέφανος Δουσάν μετὰ τῆς συζύγου του Ἑλένης καὶ τοῦ νεαροῦ υἱοῦ των Οὐρὸς εἰς τὸ μέσον» (1).

Καθαρὴ φωτογραφία τῆς τοιχογραφίας ποὺ ἔχει ὁ Petkovic (2) καὶ δημοσιεύουμε ἐδῶ μᾶς τὴν παρεχώρησε ἀπ' τὴν προσωπικὴ του βιβλιοθήκη ὁ ἀρχαιολόγος κ. Σωτήρης Κίσσας, στὸν ὁποῖο ἐκφράζουμε καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὶς θερμὲς μᾶς εὐχαριστίες καὶ γιὰ τὴν καλωσύνη ποὺ εἶχε νὰ δεῖ τὸ χειρόγραφο καὶ τὶς πολυτίμες ἄλλες ὑποδείξεις του στὴ σχετικὴ Σέρβικη βιβλιογραφία, ὅπως ἡ πρόσφατη μελέτη τοῦ Subotic (3) γιὰ τὴν τοιχογραφία καὶ τοῦ Purkovic γιὰ τὴν Ἑλένη (4).

Ἀποφύγαμε τὸν πειρασμὸ γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ κειμένου μὲ πλῆθος ἀπὸ ἄσχετες φωτογραφίες τοῦ Μοναστηριοῦ, ποὺ λίγο πολὺ εἶναι πιὰ γνωστὸ, γιὰτὶ πρόθεσή μας ἦταν τὸ ζωντάνεμα τῆς μνήμης τοῦ Cousinery.

Τὸ πρῶτο ἀντίκρουσμα ἀπ' τὸ παλιὸ λιθόστρωτο (Εἰκ. 1) καὶ τὸ λεγόμενον σπῆτι τοῦ Ἑμμανουήλ Παπαῖ (Εἰκ. 2) ποὺ βάλαμε, νομίζουμε ὅτι βοήθοῦν τὸ κείμενο.

Ὅμως στὸ μικρὸ συμπλήρωμα γιὰ τὸν «Οὐζουντζᾶ» δὲν ἀφίσαμε τὴν εὐκαιρία, καὶ παρουσιάζουμε γιὰ πρώτη φορά τὸ τοπεῖο ποὺ ἀναφέρει ὁ Cousinery, ὅπου ἡ καταβόθρα τῶν νερῶν καὶ τὸ γραφικὸ γεφυράκι ποὺ ἔκτισαν στὸ μεταξύ οἱ καλόγεροι γιὰ τὶς ἀνάγκες τους.

Κλείνοντας, θεωροῦμε καθῆκον μας νὰ εὐχαριστήσουμε καὶ τοὺς Ἀλέξανδρο Λασκαρίδη, Ἄννα Κηροπλάστη-Εὐαγγελينوῦ καὶ Ἑλπίδα Τσουκαλᾶ γιὰ τὴ πρόθυμη συμβολή τους στὸ ἔργο τῆς μετάφρασης τοῦ γαλλικοῦ κειμένου.

Τὸν Χαράλαμπο Βουρουζίδη, ποὺ συντέλεσε ἀποφασιστικὰ στὴν παρουσίαση τοῦ «Οὐζουντζᾶ», συντροφεύοντάς με σὰν ὁδηγὸς στὴν ἐπίσκεψή μου ἐκεῖ καὶ πηγαίνοντας πάλι γιὰ τὴν ἀποτύπωση τῆς κτητορικῆς πλάκας τοῦ γεφυριοῦ ποὺ βρήκαμε.

Τὴν τελειόφοιτη τῆς Γαλλικῆς Φιλολογίας Δέσποινα Γρηγοριάδου,

(1) Ἀνδρέας Ἐυγγόπουλος ὁ. π. σ. 64-65 πρβλ. Petkovic : La peinture serbe Beograd, 1941 II, σ. 42.

(2) VI. Petkovic : Manastir Decani II, Beograd 1941 ΠΙΝ. CCXLIX.

(3) G. Subotic : Prilog hronologiji decanskog zidneg slikarstva, Zbornik radova Vizantoloskog Instituta 20, Beograd 1981 σ. 111-138.

(4) M. Purkovic : Carica Jelena, Godisnjak «Sloge» Perth Australia 1954.

για τὴ μετάφραση τῆς περίληψης.

Τὸν Στέργιο Βαλιούλη γιὰ τὴ θεώρηση τοῦ κειμένου· τὸν Πέτρο Πέννα γιὰ τὴ φροντίδα καὶ τὴν καταχώρηση τοῦ μελετήματος στὸν 9ο τόμο τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» καὶ τὸν Γ. Αἰκατερινίδη γιὰ τὴν παρακολούθηση τῆς τυπογραφικῆς ἐργασίας.

Τέλος, μιὰ ὁμολογία καὶ μιὰ εὐχή: Παραδίνω τοῦτο τὸ μελέτημα μὲ τὸ αἶσθημα μιᾶς ἔλλειψής του· δὲν μπόρεσα παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες μου καὶ ἐκλεκτῶν φίλων νὰ βρῶ τὴν ἐργασία τοῦ L. Bergasse γιὰ τὸν Cousinery (βλ. βιβλιογραφία). Ἀπ' τὴν ἄλλη, ἡ πίεση τοῦ χρόνου γιὰ τὸ κλείσιμο τοῦ τόμου, δὲν ἄφινε περιθώρια γιὰ ἔρευνα στὸ ἐξωτερικό. Ἴσως ὁμως ἔτσι νά'ναι καλλίτερα. Ἴσως νά'ναι πιὸ γνήσιο.

Ἡ εὐχή μου εἶναι, κάποιο ἀπ' τὰ Πνευματικὰ Ἰδρύματα τῆς Θεσσαλονίκης ν' ἀναλάμβανε τὴν ἔκδοση ὁλόκληρου τοῦ «Voyage...». Γιὰ τὴ Μακεδονία μας μᾶς μιᾶ.

Σέρρας, Δεκέμβρης 1982

198

VOYAGE
DANS
LA MACÉDOINE,

CONTENANT DES RECHERCHES
SUR L'HISTOIRE, LA GÉOGRAPHIE

ET LES ANTIQUITÉS DE CE PAYS,

PAR M. E. M. COUSINÉRY,

ANCIEN CONSUL GÉNÉRAL A SALONIQUE,
CHEVALIER DE LA LÉGION D'HONNEUR,
MEMBRE DE L'INSTITUT DE FRANCE,
MEMBRE HONORAIRE DE L'ACADÉMIE ROYALE DE MUNICH, DE CELLE DE MARSEILLE,
ET DE LA SOCIÉTÉ ROYALE DES ANTIQUAIRES DE FRANCE.

TOME PREMIER.

PARIS.

IMPRIMERIE ROYALE.

M DCCC XXXI.

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Cousinéry

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ
ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ
ΤΟΥ ΑΗ ΓΙΑΝΝΗ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

* Φύγαμε πολύ νωρίς απ' τὰ Σέρρας γιά νά πᾶμε νά περάσουμε τή μέρα στό Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γιάννη τοῦ Προδρόμου, μιὰ ὁμορφη ἐρημιά, ἀλλά καί πολυσύχναστη ἐπίσης, περισσότερο γιά τή γοητεία πού ἔχει μέ τὰ ὠραῖα νερά της καί τόν ἀέρα πού ἀναπνέει κανεῖς ἐκεῖ παρά ἀπό εὐλάβεια. Ἡ ἐντύπωση αὐτή φαίνεται νά φθάνη σέ χρόνους πολύ μακρυνούς, ἂν κρίνη κανεῖς ἀπ' τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τοῦ βουνοῦ, πού διατήρησε ἢ παράδωσε τὸ ὀνομάζουσαν ἀκόμη: Ὀρος Μυνίκιον (1) *. Παρόμοιες ὀνομασίες, πού θυμίζουν τὴν ἀττική Ἑλλάδα, ὑπάρχουν σέ χιλιάδες τόπους πάνω στή σύγχρονη Ἑλλάδα, μέ πολύ ζωντανὸ ἐνδιαφέρον. Τὸ βουνὸ αὐτὸ ἀγγίζει τὴν Κερκίνη (2) καί δὲν χωρίζεται ἀπ' αὐτὴν παρά μόνο στὶς πολὺ ψηλὲς κορφές του. Θὰ μπορούσε νά πῆ κανεῖς ὅτι εἶναι μέρος της.

** Σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπ' τὸν ποταμὸ τῶν Σερρῶν, βρήκαμε τὸ μεγάλο ρέμα γιά τὸ ὁποῖο ξαναμιλήσαμε (3) καί πού κάνει νά γυρίζουν πολλοὶ μύλοι μέσα στή μικρὴ κοιλάδα πού κατηφορίζει παράλληλα μέ τὸ ποτάμι πρὶν ἐνωθῆ μαζί του **. Τὸ ρέμα αὐτὸ πού οἱ πηγές του εἶναι μέσα στή Κερκίνη, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ χειμάρρου καί συντείνει πολὺ, ὅπως ἔχουμε πῆ, στὶς πλημμύρες τοῦ χειμῶνα. Ἀφοῦ τὸ περάσαμε, καταφέραμε νά φθάσουμε σέ στενὰ μονοπάτια πού φοβίζουσαν μερικὲς φορές τὸν ταξιδευτὴ πού δὲν πατᾶ τὸ πόδι του στή γῆ. Γυρίζοντας κατόπι πρὸς βορρᾶν, ἀνακαλύψαμε συγκεκριμένα σημεῖα τῆς παρουσίας ἀπὸ ἓνα λιθόστρωτο

* * Π. Ν. Παπαγεωργίου, ὁ. π. σ. 303.

(1) Στὸ κείμενο: Μυνικίον —, ὁ τόνος στή λήγουσα ὅπως τονίζουν οἱ Γάλλοι — καί ἡ ἐπεξήγηση: Montagne munichienne.

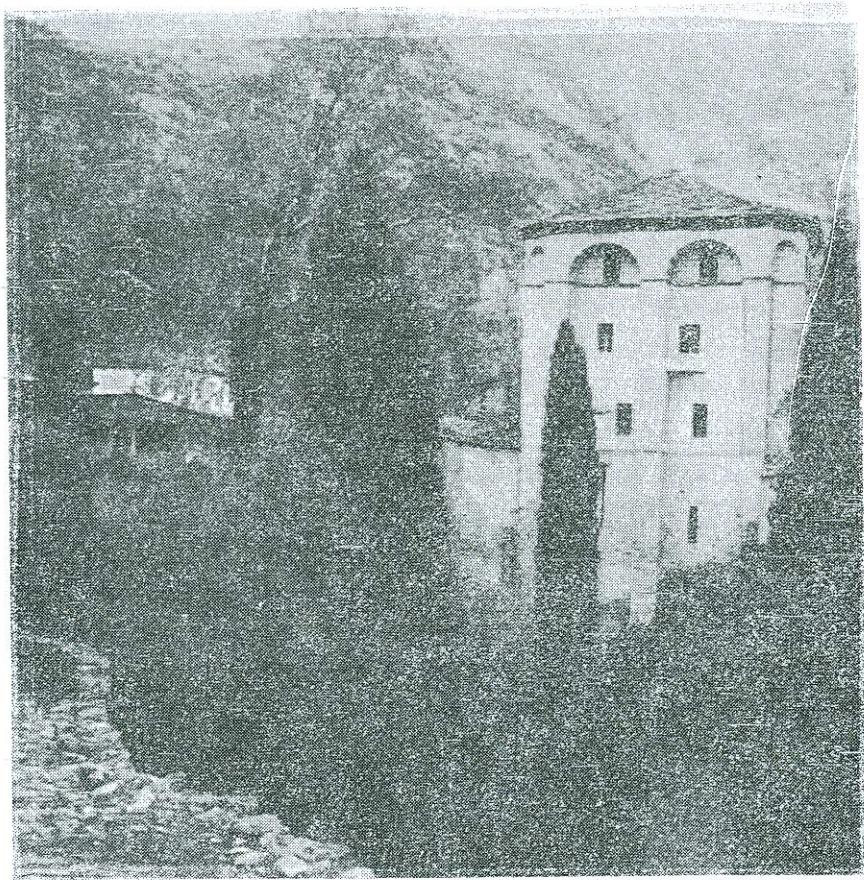
(2) Τὴν ὀνομασία Κερκίνη ὁ Cusinery ἀποδίδει στήν ὄροσειρά τοῦ Ὀρβήλου (Ἀλῆ Μπουτούς), ὅπως φαίνεται ἀπ' τὸ χάρτη τῆς Μακεδονίας — ἔργο τοῦ γεωγράφου Lorie — πού ἔχει στὸ βιβλίον του.

** ** Π. Ν. Παπαγεωργίου, ὁ. π. σ. 295.

(3) Στὸ κεφάλαιο VIII σ. 204 — 211 τοῦ «Voyage...» πού προηγήθηκε, μέ τὴν περιγραφή τοῦ περιγυροῦ τῶν Σερρῶν.

μέ ασπρα μάρμαρα κατάλληλα για αγάλματα, προϊόν πολύ κοινό σ' όλη αυτή τή βουνοπλαγιά.

Ένα δάσος που φθάνει μέχρι την κορυφή του βουνού, τὰ διάφανα και ἄφθονα νερά που κυλοῦν, οἱ σειρές ἀπὸ ἐλιές, τὰ ὠραία ἀμπέλια, μᾶς ἀναγγέλλουν σὲ λίγο τὸ παλιὸ Μοναστήρι, που κατέχει τὸ κέντρο αὐτοῦ τοῦ βουνησίου τοπίου. Ποτέ, ἀπ' ὅ,τι θυμοῦμαι, δὲ θὰ μπορούσε

(Εἰκ. 1). Ἀπὸ τὸ παλιὸ λιθόστρωτο (ἄριστερὰ) ἐρχόταν οἱ παλιοὶ προσκυνητὲς καὶ αὐτὴ τὴν εἰκόνα εἶχε μπροστὰ του ὁ Cousinery ὅταν πλησίασε στὸν Ἅη Γιάννη τὸν Πρόδρομο. Δεξιὰ ὁ λεγόμενος πύργος τῆς Ἑλένης που διασκευάστηκε τὸ 1876 σὲ βιβλιοθήκη. (Φωτ. Ν. Ζ. Νικολάου).

νὰ γίνῃ καλύτερο ἀπομονωτήριο για ἓνα κοινόβιο ἐρημιτῶν· ἀλλὰ ἡ γειτονιά του μετὰ τὰ Σέρρας, τὸ κάνει περισσότερο διαμονὴ ἀναψυχῆς, παρὰ τόπο μετάνοιας. Τὸ μεγάλο ρέμα που κυλᾷ στὰ περίχωρα καὶ ἡ φρε-

σκάδα τῶν δένδρων τὴν ώραία αὐτὴ ἐποχὴ (1), τραβᾷ μεγάλο ἀριθμὸ κατοίκων ἀπ' τὴ πόλη. Μόλις φθάσαμε, βρεθήκαμε στὸ μέσο μιᾶς συγκέντρωσης ἀπὸ πλούσιους ἔμπορους ποὺ ἦταν ἐκεῖ μὲ τὶς οἰκογένειές τους. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν κτίσει δίπλα στὸ Μοναστήρι

(Εἰκ. 2) Τὸ λεγόμενο σπίτι (ἓνα ἀπ' τὰ πολλὰ) τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπαῦ, ἀπέναντι ἀπ' τὴν εἴσοδο τοῦ Μοναστηριοῦ. (Φωτ. Ν. Ζ. Νικολάου).

μικρὲς ἐξοχικὲς κατοικίες *, ποὺ τοὺς προσφέρουν ὄχι μόνο καθαρὸ ἀέρα καὶ ἀνάπαυση, ἀλλὰ καὶ καταφύγιο στοὺς καιροὺς τῆς ἐμφάνισης τῆς πανούκλας*.

Ἡ ἀρρώστια αὐτὴ ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται στὰ Σέρρας καὶ μάλιστα πρόσβαλε πρῶτο, ἓνα ἀπ' τοὺς πρῶτοντες ποὺ λεγόταν Μανώλης

(1) Ἐννοεῖ τὸ καλοκαίρι, ποὺ ὅπως εἶδαμε στὴν εἰσαγωγή, ἐπισκέφτηκε τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου.

** Π. Ν. Παπαγεωργίου, ὁ. π. σ. 311 ὅπου σημειώνει τὰ παρακάτω: «πολυφοίτητα ἄλλοτε καὶ πολυθόρυβα εἶναι νῦν (1890) συνήθως σιγηλὰ καὶ ἐγκαταλειμμένα».

Παπαῦς—'Ογλοῦ (1). Ἡ οἰκογένειά του κρατοῦσε τρία σπίτια, ἀπ' τὰ ὁποῖα τὰ δυὸ εἶχαν κι ὅλας μολυνθῆ. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ, κάθε θρησκείας εἶχαν ἐξοικειωθῆ τόσο πολὺ με τὴν πανούκλα, ὥστε σὲ κάθε καινούργια ἐμφάνισή της, ἀρκοῦνταν στὸ νὰ χωρίζουν τὰ μέλη τῶν πολυἀριθμῶν οἰκογενειῶν τους καὶ νὰ δανείζονται ροῦχα ἀπ' τοὺς γείτονες γιὰ νὰ ἀπολυμαίνουν τὰ δικά τους καὶ τῶν παιδιῶν τους. Ὄταν πλησιάσαμε, τὸν εἶδαμε νὰ στέκεται στὴν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ του. Μιλῆσαμε γιὰ λίγες στιγμὲς μαζύ, ἀπὸ κατάλληλη ἀπόσταση.

Ἡ ἀρρώστια δὲν εἶχε ξαπλωθῆ ἀρκετὰ γιὰ νὰ διακοποῦν τελείως οἱ ἐπικοινωνίες

214

καὶ νὰ ἐμποδιστοῦμε νὰ πᾶμε στὸ Μοναστήρι. Μόλις φθάσαμε μᾶς ὑποδέχθηκαν σὲ μιὰ ὥραία σάλα, πού ἔκτισε ὁ Ἰσμαήλ Μπέης (2) ὅταν ζοῦσε με δικά του ἔξοδα γιὰ νὰ ἔρχεται καὶ νὰ περνᾷ ὁλόκληρες μέρες ἐκεῖ (3). Σ' αὐτὴ τὴ σάλα μᾶς πρόσφεραν τὸ δεῖπνο κι ὕστερα ἕνας καλόγερος μᾶς ξενάγησε στὸ ἐσωτερικοῦ τοῦ Μοναστηριοῦ.

Στὴν ἀρχὴ ἔμεινα κατάπληκτος ἀπ' τὸ πλοῦτο τοῦ κελλαριοῦ· τὰ βαγιένια ἦταν ἐκπληκτικοῦ μεγέθους καὶ ἀριστοτεχνικὰ τοποθετημένα σὲ κύκλο. Τὰ χάλκινα πιάτα βρισκόνταν βαλμένα σὲ μεγάλη ποσότητα σ' ἕνα διαμέρισμα στὸ ἴδιο πάτωμα. Ὁ ὁδηγὸς μᾶς ἐξήγησε τὸ λόγο γι' αὐτὲς τὶς προετοιμασίες.

(1) Γιὰ τὸν Ἐμμανουήλ Παπαῦ, τὸν πρῶχοντα τῶν Σερρῶν με τὶς τρεῖς ἐξοχικὲς κατοικίες πού ἀναμφισβήτητα αὐτὸς εἶναι, ὁ Cousinéry σημειώνει: «Τὸ ὁποῖο σημαίνει Μανουήλ, γιὸς τοῦ παπαῦ».

(2) Ἰσμαήλ Μπέης (1753; — 1813). Τοῦρκος τύραννος τῶν Σερρῶν, σύγχρονος τοῦ Cousinéry. Κυβέρνησε τὴν περιοχὴ γιὰ τριάντα σχεδὸν χρόνια. Πατέρας τοῦ Γιουσούφ Πασᾶ, γνωστοῦ ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, τὴ δρᾶση του στὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Πολλὲς πληροφορίες γιὰ τὸν γαλλόφιλο Ἰσμαήλ καὶ τὴν πολιτεία του μᾶς ἄφισε ὁ Cousinéry σὲ ἄλλα μέρη τοῦ ἔργου του, με ἐντυπώσεις ἀπὸ προσωπικὲς ἐπαφὲς πού εἶχε μαζύ του στὶς ἐδῶ ἐπισκέψεις του. Σχετικὰ βλέπε Π. Πέννα «Ἱστορία τῶν Σερρῶν» ἔκδ. Β' Ἀθῆναι 1966 (Πίνακας ὀνομάτων σ. 527).

(3) Ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Cousinéry, βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ πηγὴ τοῦ μοναστηριοῦ μας: Ὁ ἠγούμενος Χριστοφόρος ὁ Προδρομίτης στὸ «Προσκυνητᾶριον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ παρὰ τῇ Πόλει Σερρῶν Σταυροπηγιακῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου» ἐν Λειψία (1904), σ. 49, γράφει τὰ παρακάτω, με τὰ «ἀπαραίτητα» γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ βιβλίου στὰ χρόνια ἐκεῖνα κάτω ἀπ' τὸν τούρκικο ζυγὸ: «Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 18' αἰῶνος εὐτύχημα οὐ μόνον τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ τόπου ἐν γένει ὑπῆρξεν ὅτι διοικητὴς Σερρῶν ἀνεδείχθη καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διέμεινεν ὁ ἐνδοξος Ἰσμαήλ βέης, φίλος τοῦ κοινου καλοῦ καὶ ἰκανὸς εἰς τὸ ἄρχειν, ὅστις ἠγάπα καὶ σχεδὸν κατ' ἔτος μετ' ἄλλων βέηδων τὴν Ἱ. Μονὴν ἐπεσκέπτετο».

Μᾶς εἶπε ὅτι ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου προκαλεῖ κάθε χρόνο πολὺ μεγάλη συγκέντρωση Χριστιανῶν, ὄχι μόνο ἀπ' τὴν πόλη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλὰ γειτονικά χωριά, καὶ τὸ Μοναστήρι ἔχει τὴ συνήθεια νὰ τοὺς προσφέρῃ κρασί καὶ τροφή. Εἶδαμε τότε καὶ τὰ μεγάλα καζάνια γιὰ νὰ ἐτοιμασθῇ τὸ φαγητὸ ποὺ θὰ διανέμονται σ' αὐτοὺς ποὺ θὰ μαζεύονται γιὰ νὰ φᾶνε μαζύ, κάτω ἀπ' τὴ σκιά τῶν δένδρων. Ὁ καλόγερος μ' ἔκανε νὰ πιστέψω πὼς ἡ ἐτήσια αὐτὴ συγκέντρωση ἦταν πολὺ ἀποδοτικὴ γιὰ τὸ Μοναστήρι, ἀπ' τὰ ἀφθονα ἀφιερώματα ποὺ ἄφηναν οἱ πιστοί, χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι ὑποχρεωτικό. Οἱ θρησκοὶ ὀλόκληρης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἔχουν συνηθίσει νὰ γιορτάζουν τὶς γιορτὲς τῶν ἁγίων τους μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἐχουν ἐπίσης τὴ συνήθεια νὰ φιλοξενοῦν ὅλους τοὺς περαστικούς καὶ νὰ τοὺς περιποιοῦνται γιὰ τρεῖς μέρες· ἡ συνήθεια αὐτὴ ποὺ ὑπῆρχε καὶ στὴν Εὐρώπη τὸ Μεσαίωνα, ὑπάρχει ἀκόμα, ὅπως εἶναι γνωστό, σὲ διάφορες ἐπαρχίες τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γερμανίας.

Φθάσαμε πολὺ ἀργὰ στὰ Σέρρας γιὰ νὰ πάρουμε μέρος στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου, γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν μπορῶ νὰ τὴν περιγράψω· ἀλλ' ὅπως συμβαίνει πάντοτε μὲ τὶς γιορτὲς τῶν Ἑλλήνων ὑπάρχουν μερικὰ κατάλοιπα συνηθειῶν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ μ' αὐτὴν τὴν προϋπόθεση

215

ποὺ ἴσως προσφέρει ὁμοιο ἐνδιαφέρον, μπορῶ νὰ συμπληρώσω ἀπ' τὸν πίνακα μιᾶς παρόμοιας γιορτῆς στὴν ὁποία παραβρέθηκα.

Ἦμουν πρὶν μερικὰ χρόνια στὶς βορεινὲς ἀκτὲς τῆς Χίου, τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ λαμπρὲς γιορτὲς τῆς Ἑλλάδας, σ' ἓνα χωριὸ ποὺ λέγεται Βολισσός. Τὸ μέρος αὐτὸ ποὺ ἔχει ἑξακόσιες ψυχὲς περίπου, εἶναι πολὺ λίγο γνωστὸ στοὺς ταξιδιώτες καὶ στοὺς γεωγράφους μας, παρ' ὅλο ὅτι στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἦταν μιὰ μικρὴ πόλη, ἂν κρίνῃ κανεὶς ἀπ' τὰ ἀπομεινάρια ἐνὸς ἀρχαίου φρούριου ποὺ ἔχει καὶ μιὰ ἐκκλησιὰ ἐρειπωμένη, στολισμένη μὲ ζωγραφιές. Οἱ κάτοικοί του γιόρταζαν τὸν Ἅγιο, σὲ μιὰ ἐκκλησιὰ ποὺ ἀνήκει στὸ κοντινὸ Μοναστήρι. Μεγάλος ἀριθμὸς κατοίκων ἀπ' τὴ γύρω περιοχὴ μαζεύονταν ἐκεῖ· ἡ περιέργειά μου μὲ ὀδήγησε. Τὸ πρωί, ὅταν τελείωσε ἡ θεία λειτουργία, ἔφεραν ἓνα βόδι, ποὺ θυσιάστηκε μπροστὰ σὲ πλῆθος παρευρισκομένων. Στὸ διάστημα ποὺ τὸ κομμάτιαζαν, ἐτοίμαζαν συγχρόνως τὴ φωτιά καὶ τὰ μεγάλα καζάνια, ὅπου θὰ ἔβαζαν τὸ κρέας γιὰ νὰ γίνῃ ἡ σούπα ἢ τὸ κοκκινιστὸ μὲ πολλὰ κρεμμύδια καὶ μπαχαρικά. Ὅταν ἐτοιμάστηκαν ὅλα, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν ποὺ εἶχαν καθίσει γύρω ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι παρευρισκόμενοι, πλησίασαν νὰ πάρουν τὸ μερίδιο ποὺ προορίζονταν γι' αὐτοὺς, ἀνάλογο μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ ἦταν σὲ κάθε τραπέζι. Ἡ ποσότητα τοῦ κρασιοῦ ποίκιλλε ἀνάλογα μὲ

τὴν εὐνοια πού εἶχαν ἀπ' τοὺς ἀδελφοὺς (καλόγερους) πού τὸ μοίραζαν· ἢ εὐνοια δηλαδή ἐξαρτιῶταν ἢ ἀπ' τὴ σειρὰ πού εἶχαν στὰ καθίσματα ἢ ἀπ' τοὺς δεσμοὺς φιλίας ἢ συγγένειας μ' αὐτοὺς πού ἔκαναν τὴ διανομή· στοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς καλεσμένους ἔδιναν ἀντὶ γιὰ τὰ συνηθισμένα γυάλινα ποτήρια ἀσημένιους κρατῆρες.

Ἄφοῦ καθένας πῆρε θέση ἀνάλογα μὲ τὸ κέφι του κάτω ἀπ' τὰ γύρω δένδρα, ἄρχισε νὰ δημιουργηθῆ ἡ εὐθυμία, πού ἐκδηλώθηκε μὲ τραγούδια καὶ πυροβολισμούς. Ὁ χορὸς δὲν ἄργησε ν' ἀνακατευθῆ μέσα σ' ὅλη τὴν εὐθυμία· ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε κανεὶς νὰ φιγουράρουν παρὰ μόνο ἄνδρες· οἱ γιορτῆς αὐτοῦ τοῦ εἴδους χαρακτηρίζονται

216

θρησκευτικὲς καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο, οἱ γυναῖκες δὲν παίρνουν μέρος, ἀλλὰ μόνο ἀποθαυμάζουν.

Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς μ' ἔκανε τὴν τιμὴ νὰ μὲ βάλῃ καὶ μένα στὸ τραπέζι, ὅπου ἦσαν καὶ μερικοὶ ἄλλοι προσκαλεσμένοι. Ἡ γυναῖκα του καὶ τὰ παῖδιά του ζοῦσαν ἐκεῖ σ' ἓνα μικρὸ σπιτάκι καὶ δέχονταν τοὺς ξένους, ὅπως καὶ στὰ ἀρχαῖα χρόνια, σύμφωνα μὲ τὶς συνήθειες τῆς φιλοξενίας. Στους συνδαιτημόνες ἔκαναν τὴν τιμὴ νὰ τοὺς προσφέρουν ἀπὸ ἓνα ἀσημένιο κρατήρα πού τὸν γέμιζε ὁ οἰκοδεσπότης πηγαίνοντας γύρω-γύρω στὸν καθένα. Ἡ ἔκπληξή μου δὲν ἦταν μικρὴ ὅταν εἶδα τοὺς μεταλλοτεχνίτες νὰ ξανασχεδιάζουν τὶς ἀρχαῖες συνθέσεις. Ὁ πάτος τοῦ κυπέλλου παρίστανε ἓνα λαγὸ πού τὸν κυνηγοῦσαν δυὸ λαγωνικά. Ἄλλὰ κι ἄλλοι κρατῆρες εἶχαν παρόμοια σχέδια καὶ μ' ἔκαμαν νὰ σκέπτομαι τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδας. Τὸ τοπικὸ αὐτὸ στοιχεῖο μοῦ ἔδωσε τὴν ἰδέα τῆς ὑπαρξῆς ἀρχαίου ναοῦ τῆς θεᾶς αὐτῆς, στὸ μέρος ὅπου τώρα βρισκόταν ἡ σημερινὴ ἐκκλησιά. Δυὸ μικροὶ στύλοι ἀπὸ ἄσπρο μάρμαρο, ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, πού παρατήρησα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μνημείου, ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴ τὴ γνώμη, καὶ τὴν στηρίζουν ἐπίσης καὶ τὰ ψηλὰ βουνὰ καθὼς καὶ ἓνα δάσος, πού βρίσκονται στὰ γύρω.

Ἄν μὲ τὴν ὀνομασία αὐτὴ ἔπρεπε νὰ τιμηθῆ ἡ Ἀρτέμιδα τῆς Βολισσοῦ δὲν θὰ μπορούσα νὰ τὸ πῶ μὲ βεβαιότητα. Μπορεῖ ὅμως ὁ καθένας νὰ βγάλῃ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἀπ' τὰ μετάλλια τῆς Ἰωνίας γενικά, πού παρίσταναν μιὰ Ἀρτέμιδα κυνηγό.

Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μὴ ξεχάσω ὅτι ἡ Βολισσός, πού ὁ τόπος τῆς ὅπως κι ὁ πληθυσμὸς τῆς εἶναι πολὺ περιορισμένος, ἔχει ἄλλες δέκα ἑπτὰ ἐκκλησιές, κι ὅτι οἱ περισσότεροὶ κάτοικοί τῆς ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἐλεημοσύνη. Ἐνα κορίτσι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ δὲν μπορεῖ νὰ παντρευθῆ ἂν δὲν κάνει τὴ προῖκα του στὴ Σμύρνη ἢ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ

θλιβερή αυτή συνήθεια, μοναδική στην Ελλάδα, με κάνει ν' αναφερθῶ σὲ χρόνια προηγούμενα ἀπ' τὸ Χριστιανισμό, καὶ εἶναι τροποποιημένη συνήθεια πού προέρχεται ἀπ' τοὺς ἀρχαίους χρόνους, καὶ πού ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν μπόρεσε νὰ καταργήσῃ. Ἡ αἰώνια φτώχεια καὶ οἱ φο-

217

βερὲς σφαγὲς τῶν κατοίκων τῆς νήσου Χίου, πού πιθανὸν εἶχαν διακόψει γιὰ πολὺ καιρὸ τὴ λατρεία τοῦ Ἁγ. Δημήτρη πάνω στὰ ἐρείπια ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδας, δὲν ἔκανε παρὰ νὰ δυναμώσῃ καὶ νὰ διαδώσῃ μιὰ πρακτικὴ ντροπῆς γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ πολὺ συχνὰ ἀντίθετη στὰ καλὰ ἦθη.

Ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι στὸ χωριὸ τῆς Βολισσοῦ, πού βρίσκεται στὰ βορεινὰ τῆς Χίου, ὑπῆρχε ἐπίσης καὶ ναὸς ἀφιερωμένος στὴν Ἀφροδίτη καὶ ὅτι ἡ θεὰ αὐτὴ τιμοῦνταν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅπως στὸ νησί τῆς Κύπρου. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Ἰουστίνος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ ὑπόφεραν, ἐπειδὴ τὰ κορίτσια τους πῆγαιναν στὶς ἀκροθαλασσιῆς γιὰ νὰ κάνουν τὴν προῖκα τους μὲ τὰ πιὸ ἀθλια μέσα (1).

Ὁ Ἡρόδοτος, πιὸ ἀκριβὲς χωρὶς ἀμφιβολία, λέγει, μόνο, σὲ μερικὲς περιοχὲς τοῦ νησιοῦ τῆς Κύπρου ἄφηναν τὴν ἐλευθερία στὶς γυναῖκες νὰ κερδίζουν χρήματα μὲ μιὰ εὐκολία πού τὴν ἐπιδοκίμαζε ἡ Ἀφροδίτη (2). Ἡ μαρτυρία αὐτὴ εἶναι πιὸ πιθανὴ ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ ὁποῖου ἡ βεβαίωση εἶναι πολὺ γενικὴ.

Ἄν καὶ ἡ πορνεία στὶς γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια ἐπιτρεπτόταν καὶ εἶχε καθιερωθῆ, ἀκόμη κι' ἀπ' τὴ λατρεία, στὴν Κύπρο, στὴ Βαβυλώνα, στὴν Κόρινθο καὶ σ' ἄλλα μέρη, δὲν συμπεραίνεται ἀπ' αὐτὸ ὅτι ὅλοι οἱ κάτοικοι ἑνὸς νησιοῦ ἢ μιᾶς ἐπαρχίας ἐπιθυμοῦσαν ζωηρὰ νὰ υἰοθετήσουν μιὰ τέτοια ἐλευθεριότητα πού θὰ ντρόπιαζε τὰ ἦθη τῆς πολιτισμένης καὶ σοφῆς Ἑλλάδας· ἀλλὰ ὁ κατώτερος λαὸς μποροῦσε νὰ ἐπιδίδεται σ' αὐτήν, γιατί ἦταν φτωχός, ἀμαθὴς καὶ γεμᾶτος προλήψεων· καὶ τέτοιοι ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰδικότερα οἱ κάτοικοι τῆς Βολισσοῦ, πού ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ψαράδες, μερικοὺς γεωργοὺς καὶ βοσκούς. Δὲν μπορεῖ νὰ συμπεράνη ὅμως κανεὶς ὅτι,

218

παρόμοια συνήθεια εἶχε θεοπιστῆ κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροή τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· οἱ ἱερεῖς ἀναγ-

(1) Βιβλ. XXIII, κεφ. V. (Σημείωση τοῦ C.).

(2) Βιβλ. I, σ. 95, ἐκδ. Wesseling. (»)

κάζονταν να την ανέχονται γιατί προστατεύονταν από αρχαίες συνήθειες, αλλά κι απ' την τουρκική κυβέρνηση.

Ἡ εἰδωλολατρεία δὲν εἶχε ἐξαφανισθῆ τελείως· καὶ ἂν δὲν παρουσιάζονται πάντα, ὅπως στὴ Βολισσό, κατάλοιπα τῆς ἀρχαίας λατρείας, συνδυασμένα μὲ λαϊκὲς γιορτὲς καὶ συνήθειες ἀκόμη καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ποὺ συναντοῦμε συχνὰ σ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς ἐπαρχίες, μιὰ λατρεία φυσικὴ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἕνα εἶδος ἀκούσιας ἀφοσίωσης στὰ ἐρείπια τῶν ναῶν καὶ τῶν εἰδώλων, ἀποτελοῦσαν ἀπ' τὴν ἀρχαία ἐποχὴ τὸ ἀντικείμενο εὐλάβειας τοῦ λαοῦ. Δὲν εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν τέχνη ποὺ ἐμπνέει τὸ συναίσθημα αὐτό, ἀλλὰ μίγμα ἀμάθειας καὶ δυσειδαιμονίας: ὑπάρχει στὴ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μιὰ ἀόριστη ἀνάμνηση τοῦ σεβασμοῦ ποὺ ἔδειχναν οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί τους στὰ θρησκευτικὰ αὐτὰ μνημεῖα· καὶ ἂν δὲν θεωρεῖται σὰν κομμάτι ἀπὸ ἕνα ἄγαλμα, ὅπως ἡ ἀναπαράσταση μιᾶς θεότητας, μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ τὸ λιγότερο σὰν ἕνα πολύτιμο φυλαχτὸ γιὰ τὸν τόπο, καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε, ἡ εἰκόνα ἢ ἡ κατοικία ἑνὸς καλοῦ πνεύματος ποὺ τοὺς προστατεύει.

Ἡ πίστη εἶναι τέτοια σὲ ὠρισμένες χῶρες τῆς ἀνατολῆς, ποὺ ἀποδίδουν προστατευτικὲς ἰκανότητες ὄχι μόνο στὰ ἀπλᾶ κομμάτια τῶν ἀγαλμάτων καὶ στὰ ἀνάγλυφα, ἀλλὰ καὶ στὶς ἐπιγραφές. Σχεδὸν ὅλα τὰ σπίτια τῶν Ἀθηνῶν ἔχουν μερικὰ τέτοια κομμάτια στὰ κατώφλια ἀπὸ τὶς θύρες τους. Θὰ ἀναφέρω δύο τελευταῖα παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ἀφοσίωσης γιὰ τὰ ἀρχαία μνημεῖα.

Ἐγὶνα πολλὲς φορὲς μάρτυρας τῆς ἀντιπάθειας τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου, ποὺ ὑπόφεραν ὅταν ἀρπάζονταν κομμάτια πολὺ καταστραμμένα τὶς περισσότερες φορὲς.

Ὅταν ὁ κύριος κόμης τοῦ Choiseul-Gouffier ⁽¹⁾ ἔμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Πρεσβευτῆ, ὁ Χουσσεῖν Πασᾶς, περίφημος ναύαρχος τῆς ἐποχῆς, καὶ γαμπρὸς τοῦ Σουλτάνου, ἔδωσε τὴν ἄδεια

(1) Choiseul - Gouffier: Γάλλος διπλωμάτης, λόγιος καὶ φιλέλληνας (1752 - 1817). Σὰν πρεσβευτὴς τῆς χώρας του στὴν Κωνσταντινούπολη περιηγήθηκε στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἀπ' ὅπου ἀπόκτησε μιὰ πλούσια συλλογὴ ἔργων τέχνης ποὺ τὰ κληροδότησε στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Τὸ 1782 δημοσίευσε τὸν Α' τόμο τοῦ ἔργου «Voyage pittoresque de la Grece», τὸ ὁποῖο τοῦ ἀνοίξε τὶς πύλες τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Ὁ δεῦτερος τόμος ποὺ μέρος του μόνο δημοσίευσε τὸ 1809, ἐκδόθηκε τὸ 1824 ἀπ' τὸν Letron. Τὸ 1812 πῆρε μέρος στὴν ἰδρυση τῆς φιλελληνικῆς ἐταιρίας μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο», ποὺ ἐπέδωκε τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπ' τὸν τουρκικὸ ζυγὸ.

Ὁ Gouffier ἦρθε καὶ στὰ Σέρρας καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐκδότης τῆς γνωστῆς ἀγωνοθετικῆς μας ἐπιγραφῆς ποὺ τὴ δημοσιεύει καὶ ὁ Cousinery στὸ «Voyage...» σ. 225 - 226 καὶ στὴ συνέχεια ἄλλοι. (Βλέπε Γ, Καφταντζῆ ὁ. π. σ. 88).

219

στον ύπουργό του ν' άρπάξη τή περίφημη έπιγραφή του Σιγείου (1), πού έχει έξηγηθῆ άπ' τόν Chishull (2), άλλα ή πέτρα πού ἦταν σκαλισμένη ή έπιγραφή χρησίμευε για τήν στήριξη τῆς θύρας τῆς εκκλησίας του χωριού, πράγμα πού έγινε αντικείμενο άφροσύωσης για τούς κατοίκους τῆς χώρας· οί άνθρωποι πού στάλθηκαν άπ' τόν Πρεσβευτή, συνάντησαν τέτοια αντίδραση, ώστε υποχρεώθηκαν νά έγκαταλείψουν τὸ έγχείρημά τους.

Λίγον καιρό άργότερα, όταν ὁ ἴδιος ναύαρχος βρισκόταν στὰ Δαρδανέλλια με τήν άρμάδα του, ὁ λόρδος Elgin (3), πρεσβευτῆς τῆς Ἄγγλιας, κατάφερε με τήν παρουσία του διοικητῆ ν' άποκτήση τὸ μνημεῖο τὸ ὁποῖο ὁ κύριος κόμης του Choiseul είχε άρνηθῆ για τὸ λόγο τῆς προκατάληψης τῶν κατοίκων, καί για νά άποφύγη τις ένοχλήσεις, άπ' τις διαμαρτυρίες τους στον Πασά.

Στις άρχές του αἰῶνα αὐτου (4), οί Ἄγγλοι πού ταξίδευαν στήν Ἄττική, άρπαζαν με τή βία ὁμορφα κομμάτια άπ' τὸ άγαλμα τῆς Δήμητρας, πού οί ξένοι άρεζαν νά βρίσκουν στο ναὸ τῆς Ἐλευσίνας. Τὸ άπόκτημα αὐτῶν τῶν κομματιῶν δέν στοίχιζε σ' αὐτούς πού ενδιαφέρονταν παρά ένα ζευγάρι πιστόλια πού ἔδιναν στον άγᾶ τῆς Ἀθήνας, άσιάτη άρπαγα ὅπως δυσφήμιζαν οί Ἀθηναῖοι τὸ ὄνομα του τυράννου, στον ὁποῖο παρενέβαιναν, δωροδοκώντας μερικούς μεγάλους τῆς Κωνσταντινούπολης, για νά γλυτώσουν τὸ κεφάλι τους. Ὁ τρόμος πού είχε ένσπείρει αὐτὸς ὁ άγᾶς ἦταν τέτοιος πού σταματοῦσε κάθε είδους αντίσταση. Λίγα χρόνια πρίν, ένας Βενετσιάνος ναύαρχος πού τὸ πλοῖο του είχε άγκυροβολήσει στον ὄρμο τῆς Ἐλευσίνας, όταν θέλησε νά δοκιμάση ν' άρπάξη αὐτὸ τὸ άγαλμα, οί Ἕλληνες άρπαξαν τὰ ὅπλα· άνοιξαν μέτωπο με τούς άπαγωγείς, καί τὸ άγαλμα παράμεινε πάνω στον πρόναο του ναοῦ ὅπου φαίνονταν νά προστατεύεται άπ' τή παρουσία τους. Ὁ χῶ-

(1) Ἀρχαία πόλη τῆς Τρωάδας πού ιδρύθηκε άπό Λέσβιους άποίκους του 7ου π. Χ. αἰῶνα. Τοποθετιέται στον έρειπιώνα Γκισούρ Κιόι (έλληνικό χωριό), δίπλα στο Γενῆ Σεχήρ. Ἡ βουστροφηδὸν γραμμένη διπλή έπιγραφή, πού βρίσκεται τώρα στο βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου, έχει παλαιότατα δείγματα του άττικού καί ἰωνικοῦ αλφάβητου.

(2) Chishull Edmond: Ἄγγλος φιλόλογος, θεολόγος καί περιηγητῆς, επισκέφτηκε τὸ 1698 τήν Τουρκία καί τήν Ἀνατολή καί ἔμεινε τέσσαρα χρόνια στή Σμύρνη σάν έφημέριος. Δημοσίεψε τὸ ἔργο «Travels in Turkey and back to England by the late Reverend and learned Edmond Chishill' B.D. Chaplain to the Factory of the Worshipful Turkey Company at Smyrna, ondon 1747.

(3) Ὁ γνωστὸς Ἑλγίνος πού συνδέεται με τήν άρπαγή τῶν γλυπτῶν του Παρθενῶνα.

(4) Του 19ου.

ρος αὐτὸς χρησιμεύει γιὰ ν' ἀπλώνουν σὲ θημωνιᾶς τὰ δεμάτια τῆς σοδειᾶς τους οἱ γύρω κάτοικοι καὶ τὸ κολοσσιαῖο μνημεῖο, ποῦ παρίστανε τὴ θεᾶς τοποθετημένο ἐκεῖ μπροστὰ, φαινόταν ὅτι ἀκόμη ἐπιστατοῦσε στὴν καλλιέργεια τῆς πεδιάδας τῆς Ἐλευσίνας. Ἡ ἀφοσίωση

220

τῶν κατοίκων

στὸ ἀκρωτηριασμένο αὐτὸ ἄγαλμα ἦταν τόσο βαθειά, ὥστε δὲν παύουν καὶ σήμερα νὰ τὸ σέβωνται.

Ξανάρχομαι στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γιάννη τοῦ Πρόδρομου, τοῦ ὁποῖου θέλησα νὰ κάνω ἔμμεσα γνωστὴ τὴ γιορτὴ, ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση ἐκείνης τῆς Βολισσοῦ.

* Σ' ἓνα χῶρο ποῦ βρίσκεται μπρὸς τὸ ναὸ (1), βρίσκεται ἡ προσωπογραφία, σὲ φυσικὸ μέγεθος τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βουλγαρίας (2), τὸν ὁποῖο τιμοῦν σὰν ἰδρυτὴ τοῦ Μοναστηριοῦ. Ἡ προσωπογραφία αὐτὴ ζωγραφισμένη πάνω στὸν τοῖχο καὶ ἐνωμένη μὲ δύο ἄλλες στὸ ἴδιο πλαίσιο, μοῦ φάνηκε πολὺ φρεσκοφτιαγμένη γιὰ νὰ χρονολογῆται ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ Μοναστηριοῦ.

Στὴν παρατήρηση αὐτὴ, ὁ ὁδηγός μας μᾶς πληροφόρησε πὼς πρὶν λίγα χρόνια, ἓνας Ἕλληνας ζωγράφος εἶχε φρεσκάρει ὅλες τὶς ζωγραφιές τοῦ χώρου αὐτοῦ, χωρὶς ὅμως ν' ἀλλάξη οὔτε τὰ χρώματα, οὔτε τὴν ἔκφραση ἀπ' τὰ πρόσωπα, πρᾶγμα ποῦ μπορούσε νὰ βεβαιώσῃ σὰν αὐτόπτης μάρτυρας. Πρόσθεσε ἀκόμη ὅτι σύμφωνα μὲ τὶς παραδόσεις ποῦ διατηροῦνται στὸ Μοναστήρι, ὁ βασιλιᾶς αὐτὸς ὀνομαζόταν Στέφανος καὶ διατηροῦσε τὴν αὐλὴ του στὰ Σέρρας, εἶχε παντρευτῆ τὴν Ἑλένη, θυγατέρα τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ III (τοῦ Παλαιολόγου) (3) καὶ

(1) Στὸν δεῦτερο ἐσωνάρθηκα τὸ «Μεσονυκτικὸ» ἢ «Λιτὴ» ὅπου καὶ οἱ τάφοι τῶν κλητόρων Ἰωαννίκιου καὶ Ἰωακείμ καὶ τοῦ πρώτου, ὕστερ' ἀπ' τὴν Ἀλωση Πατριάρχῃ, Γεννάδιου τοῦ Σχολάρου.

(2) Λαθεμένα ὅπως εἶδαμε καὶ στὴν εἰσαγωγή, γιὰτὶ πρόκειται γιὰ τὸν Στέφανο Ντουσαν. κράλη τῆς Σερβίας καὶ ὄχι βασιλιᾶ τῆς Βουλγαρίας.

** Π. Ν. Παπαγεωργίου ὁ. π. σελ. 309.

(3) Ἡ καταγωγή τῆς Ἑλένης δὲν παραπλάνησε μόνο τὸν Consinery ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἕλληνες ἱστορικοὺς ὕστερ' ἀπ' αὐτόν ποῦ βασίστηκαν στὴν ἐκδοχὴ τοῦ ἀπλοϊκοῦ καλόγερου.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ βιογράφος τῆς Ἑλένης M. Purkovic, ἄλλες ἐκδοχὲς κυκλοφοροῦσαν στοὺς Σέρβους ἱστορικοὺς : «Μέχρι τὸ 1868 πιστευόταν πὼς ἡ πρώτη Σερβίδα αὐτοκράτειρα Ἑλένη ἦταν κόρη τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ...» καὶ παρὰ πέρα : «...Πρῶτος ἦρθε στὰ πραγματικὰ ἴχνη τῆς καταγωγῆς τῆς Ἑλένης ὁ Ἰλαρίων Ρουβάρατς γράφοντας πὼς (ἢ Ἑλένη) ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Βούλγαρου Τσάρου Ἀλέξανδρου» (M. Purkovic, ὁ. π. σ. 3, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

ἀδελφή του Ἰωάννου του V, πού εἶχε συναυτοκράτορα τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνὸ (1). Μᾶς εἶπε ἐπίσης ὅτι ὁ Στέφανος ἦταν πολὺ θεοσεβῆς ἡγεμόνας ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ V, καὶ ὅτι οἱ δύο τους εἶχαν συσφίξει πιὸ πολὺ τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς καὶ εἶχαν συνδράμει στὴν ἴδρυση τοῦ μοναστηριοῦ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο ἀφιερώθηκε στὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο * (2) ἢ Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Βαπτιστή.

Ἄν καὶ ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸν γιό τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βουλγαρίας πού εἶχε παντρευτῆ τὴν Ἑλένη, θυγατέρα τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ III, εἶναι εὐκόλο νὰ ἐννοήσουμε ἀπ' τὴν ἀφήγηση τοῦ καλογέρου μας, ὅτι ὁ ἡγεμόνας Στέφανος, ἦταν σύγχρονος πραγματικὰ τοῦ κουνιάδου τοῦ Ἰωάννη τοῦ V.

Μποροῦμε νὰ πειστοῦμε ὅτι ὁ ἡγεμόνας αὐτός, συνάδελφος τοῦ κουνιάδου Καντακουζηνοῦ καὶ εὐχαριστημένος ἀπ' αὐτό, ἀναγκάστηκε νὰ βρῆ ἓνα στήριγμα, ὅταν ἐπιδίωξε νὰ ξαναπάρῃ τὰ δικαιώματά του σ' ὀλόκληρη τὴν Αὐτοκρατορία. Καὶ εἶναι γνωστὸ

221

ὅτι κατάφερε νὰ ρθῆ ξανά στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ν' ἀναγκάσῃ τὸν Καντακουζηνὸ νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς ἐξουσίας πού ὁ ἴδιος τὸν εἶχε παραχωρήσῃ μὲ τὴ βία.

Ἡ ζωγραφιὰ πού μᾶς ἀφορᾷ, περιλαμβάνει τρεῖς προσωπογραφίες, καθὼς ξέρω, ἐκείνης τοῦ βασιλιᾶ καὶ τῆς βασίλισσας ντυμένους βασιλικά, ἔχοντας στὴ μέση τὸ γιό τους, ἡλικίας ὀκτὼ ὡς δέκα χρονῶ (3). Νομίζω ὅτι ἀπὸ ἄποψη τέχνης δὲν παρουσιάζει τίποτε ἰδιαίτερο γιὰ ν' ἀναφερθῶ, ἄν δὲν ἦταν ἡ ἐνδυμασία τῶν τριῶν προσωποικοτήτων μᾶς ξεκαθαρίζει ὁμως διάφορα σημεῖα τοῦ περάσματος τῶν Παλαιολόγων καὶ τῶν Βουλγάρων βασιλέων πού ἔχουν μείνει ἀκάλυπτα ἀπ' τοὺς σύγχρονους ἱστορικούς. Μποροῦμε ν' ἀναγνωρίσουμε ἀπ' τὴν ἡλικία τοῦ παιδιοῦ, ὅτι ὁ γάμος τῆς Ἑλένης μὲ τὸ Στέφανο πρέπει νὰ ἔγινε πρὶν ἀπὸ

(1) Καὶ αὐτὸ λαθεμένο, γιατί ὁ Ἀνδρόνικος III δὲν εἶχε θυγατέρα Ἑλένη (βλ. πρόχειρα: Γενεαλογικὸ δένδρο τῶν Παλαιολόγων, στὴν «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας» τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Καίμπριτζ, ἑλληνικὴ ἐκδοση, ἐκδόσεις «ΜΕΛΙΣΣΑ», Ἀθῆναι 1979, τ. 1ος Πίναξ 9).

(2) Στὸ κείμενο ὁ Πρόδρομος ἀποδίδεται ἀπ' τὸν Cousinery ἐκτὸς ἀπ' τὸ ἐκγαλλισμένο «Prodrome» καὶ μὲ τὸ γαλλικὸ ἐπίθετο «Precurseur».

(3) Ἀπ' αὐτὸ φαίνεται ὅτι ζωγραφήθηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ (1348 - 1350) καὶ πιθανὸν καὶ ἀπ' τὸν ἴδιο ζωγράφο μὲ ἐκείνον πού ἱστόρησε τὸ Σέρβικο μοναστήρι τῆς Decani, ἀπ' ὅπου καὶ ἡ φωτογραφία πού δημοσιεύουμε.

(Είκ. 3) Ἡ τοιχογραφία τῆς Μονῆς Decani.

Εἰκονίζονται ὁ Στέφανος Ντουσάν, ἡ γυναίκα του Ἑλένη καὶ ὁ διάδοχος Οὐρός ὁ V. Ὅμοιά της καὶ συνομήλική της ἦταν καὶ ἐκείνη στὸν δεύ-
τερο ἐσωνάρθηκα τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου Σερρών. Εἶναι χαρακτηριστικὴ
ἡ πολυτέλεια τῶν ρούχων τῶν τριῶν προσώπων ποὺ ἐντυπωσίασαν τὸν
Cousinery, καὶ τοῦ δημιούργησε τὴ σειρά τῶν σκέψεων ποὺ βλέπουμε.
στὸ κείμενο (Ἐπ' τὸ ἔργο τοῦ VI.R. Petkovic: Manastir Decani II.
Πίν. CCXLIX Beograd 1941).

τὸ θάνατο τοῦ Ἀνδρόνικου, καὶ ὁ ὁποῖος σὰν δεῖγμα προνοητικότητας, ἤθελε πεθαίνοντας νὰ ἐξασφαλίσῃ στὸν νεαρὸ γιό του ἓνα ἰσχυρὸ σύμμαχο μὲ ἓνα ἡγεμόνα ποὺ θὰ ἤθελε νὰ πολεμήσῃ χωρὶς αὐτὴ τὴ συμμαχία.

Δὲν θὰ γνωρίζαμε τὸ ὄνομα τοῦ Βούλγαρου ἡγεμόνα μὲ τὸν ὁποῖο παντρεύτηκε ἡ Ἑλένη. Θὰ ἀγνοοῦσαμε ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλης ποὺ εἶχε γιὰ ἔδρα ὁ βασιλιάς σύζυγός της. Τὸ μνημεῖο ὁμῶς γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦ, ξεκαθαρίζει τὰ δυὸ αὐτὰ σημεία· μᾶς κάνει νὰ γνωρίσουμε τὴν πόλη τῶν Σερρῶν σὰν μιὰ ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἔμεναν οἱ βασιλιάδες τῆς Βουλγαρίας καὶ ἀποδεικνύει ἐπομένως τὴ γεωγραφικὴ σπουδαιότητα, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ἐμπορικὴ. Ἡ πόλη αὐτὴ βρισκόταν στὸ κέντρο τῶν κατακτήσεων τῶν Βουλγάρων, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἀκόμη καὶ στὰ περὶχωρα τῆς Θεσσαλονίκης. Μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε γιὰ τὴν ἐκλογή ποὺ ἔκανε ὁ Ἰωάννης ὁ V ἀπ' τὴν ἐγκατάσταση αὐτὴ, ὅταν ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὸν συναυτοκράτορα Καντακουζηνό, ὁ ὁποῖος ὑπολόγιζε πολὺ στὴν ὑποστήριξη τοῦ κουιιάδου του, γιὰ νὰ προετοιμάσῃ τὰ μέσα γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δικαιώματά του στὸ στέμμα : τὰ πέτυχε σὲ ἡλικία εἴκοσι δύο ἐτῶν.

Ἄν καὶ οἱ ἱστορικοὶ δὲν ἀναφέρουν γιὰ τὰ στρατεύματα ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Ἰωάννης ὁ V γιὰ ν' ἀνατρέψῃ ἀπ' τὸ θρόνο ἓνα πολεμιστὴ ὅπως

222

ἦταν ὁ Καντακουζηνός, δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλουμε ὅτι αὐτὸ ἐγίνε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Στεφάνου καὶ ὅτι αὐτὸς μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῶν στρατευμάτων.

Ἀπ' τὴ παράδοση ποὺ διατηρήθηκε στοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Γιάνη, γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς ἡγεμόνες, μποροῦμε ἀκόμη νὰ βροῦμε ἐπίσης τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μοναστηριοῦ τους. Ὁ Στέφανος δὲν ἦταν ἀκόμη βασιλιάς ὅταν παντρεύτηκε τὴν Ἑλένη, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ V, ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του δὲν ἦταν παρὰ μόνο ἑννέα χρονῶ καὶ ἦταν δεκαπέντε ὅταν ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἀντιβασιλιάς, ἀνακήρυξε τὸν ἑαυτό του συναυτοκράτορα· θὰ μπορούσε νὰ ἦταν δέκα ἐπτὰ, ὅταν παντρεύτηκε τὴν Ἑλένη θυγατέρα τοῦ συνάδελφου του· ἦταν εἴκοσι δύο χρονῶ, ὅταν ἔφυγε γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὸ στρατό του γιὰ νὰ ἀποκατασταθῆ στὴ πρωτεύουσα καὶ εἴκοσι τριῶν, ὅταν ἀνάγκασε βίαια τὸ πεθερό του νὰ κατεβῆ ἀπ' τὸ θρόνο. Τὸν ἐπόμενον χρόνον, ποὺ εἶναι τὸ ἔτος 1356, ὁ ἡγεμόνας αὐτός, μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, κουιιάδου του, ἔμεινε ὁ μόνος κύριος τῆς αὐτοκρατορίας· ἦταν τότε εἴκοσι, τεσσάρων χρονῶ. Συμπεραίνουμε ἀπ' τὸν ὑπολογισμὸ αὐτὸ

ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ Ἰωάννη τοῦ V στῆ Θεσσαλονίκη διάρκεσε πέντε περίπου χρόνια. Ἴσως ὁ ἡγεμόνας νὰ ἐκτέλεσε τὸ ἔργο τῆς ἰδρυσης τοῦ μοναστηριοῦ, σὲ συμφωνία μὲ τὸν Ἰωάννη τὸν V αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Εἶναι ἐπίσης πολὺ πιθανὸ ἡ ἰδρυση αὐτῆ τοῦ μοναστηριοῦ νὰ ἔγινε σὰν ἐκπλήρωση ἑνὸς τάματος, τὸ ὁποῖο ἔκαναν μαζὶ ὁ βασιλιᾶς Στέφανος καὶ ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν ὀπλων τους, ὅταν εἶχε κηρυχθῆ ὁ πόλεμος ἐναντίον τοὺς δυὸ Καντακουζηνούς. Αὐτὴ ἡ τελευταία γνώμη, πρὸ σύμφωνη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς κατάστασης τῶν δύο ἡγεμόνων, μοῦ φαίνεται ἡ πρὸ παραδεκτῆ: ἡ ἰδρυση τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Γιάνη τοῦ Πρόδρομου καὶ ἡ ἀφιέρωσις ἔχει χρονολογία τὸ ἔτος 1357⁽¹⁾.

Ἐφ' οὗ περιτρέξαμε τὴ Μονή, ἐπισκεφτήκαμε μερικὰ πρόσωπα τοῦ τόπου. Μὲ δυσκολία φαινόταν νὰ πιστεύουν ὅτι ὑπῆρχε κοντὰ τους μιὰ οἰκογένεια πού εἶχε προσβληθῆ ἀπ' τὴ πανούκλα.

Τὸ σπίτι πού μᾶς ὑποδέχτηκαν μὲ ἀγκαλιὰς

223

ἦταν ἐκεῖνο τοῦ πρώτου γιατροῦ τοῦ Γιουσούφ Μπέη. Αὐτὸς καταγόταν ἀπ' τὰ Ἴονια νησιά, εἶχε κάνει λαμπρὰ σπουδὰς στὴν Ἰταλία καὶ εἶχε γίνῃ φίλος καὶ ἔμπιστος τοῦ ἄρχοντα ἦταν δίπλα του καὶ ἀποτελοῦσε τὸ μέσο γιὰ τὶς διάφορες χάρες.

Δὲν θὰ μπορούσα νὰ τελειώσω τὴν περιγραφή τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγίου Γιάνη τοῦ Προδρομοῦ καὶ τοῦ περιγυροῦ του, χωρὶς νὰ κάνω ἐνήμερους τοὺς ἀναγνώστες μου γιὰ ἕνα φαινόμενο πού παρ' ὅλο ὅτι τὸ ἔχουμε δῆ πάλι ⁽²⁾* καὶ δὲν εἶναι σπάνιο στὴ Μακεδονία, θὰ συναντήσουμε σύντομα σὲ ἄλλο παράδειγμα, ὅταν μιλήσουμε γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ Ἁγγίτη ⁽³⁾*.

Τὸ ρέμα πού εἶδαμε νὰ κατεβαίνει ἀπ' τὰ γειτονικὰ ὑψώματα τοῦ μοναστηριοῦ, ἀντὶ νὰ χύνεται ὀρμητικὰ στὴν πεδιάδα τῶν Σερρών, μὲ τὸν συνηθισμένον τρόπο, χάνεται ξαφνικὰ μέσα στὴν χοντρή ἄμμο καὶ ξαναφαίνεται σὲ ἀπόστασι μισῆς λεύγας ἀνάμεσα στοὺς βράχους πού

(1) Ὅπως ἀπόδειξε καὶ ὁ Π. Ν. Παπαγεωργίου, ὁ. π. σ. 309, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους κώδικες τοῦ Μοναστηριοῦ, ἡ ἰδρυσις του τοποθετεῖται ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1270 — 1275 ἀπὸ τὸν Ἰωαννίκιο πού εἶναι ὁ πρῶτος κτήτορας καὶ ἡγούμενός του. (Πρβλ. Χριστοφόρου Προδρομίτη ὁ. π. σ. 19).

(2)* Βλέπε σελίδα 88 τοῦ «Voyage...». Ἐκεῖ ὁ C. μιλά γιὰ τὶς ὑπόγειες σπηλιὰς (καταβόθρες) τοῦ Ἀξιοῦ στὴν πεδιάδα τῶν Γιαννιτσῶν.

(3)* Τὰ νερὰ αὐτοῦ τοῦ ρυακιοῦ κάνουν αὐτὴν τὴν ὑπόγειαν διαδρομὴν σὲ τρεῖς ὥρες. (Σημείωσις Cousinery)

σχηματίζουν τὸ πιὸ χαμηλὸ μέρος τοῦ βουνοῦ (1). Τὰ νερὰ σχηματίζουν μικροὺς καταρράκτες καὶ σὲ ποσότητες ἴδιες περίπου μὲ κείνες ποὺ κυλοῦν στὰ περίχωρα τοῦ Μοναστηριοῦ. Οἱ χριστιανοί, μερικές φορές κι οἱ Τοῦρκοι, ἔρχονταν νὰ περάσουν μερικές μέρες μὲ τὶς οἰκογένειές τους κοντὰ στὶς πηγές αὐτές, ν' ἀπολαύσουν τὴ σκιά καὶ τὴ φρεσκάδα τῆς ὁμορφῆς αὐτῆς τοποθεσίας. Τὸ καλοκαίρι τὸ τοπίο ζωντανεῖ ἀπ' τὴ δραστηριότητα μεγάλου ἀριθμοῦ βαφέων ποὺ χτυποῦν, πάνω σὲ πλατείες πλάκες, τὶς κουβαρίστρες τους μὲ τὶς μεταξωτές ἢ τὶς βαμβακερές κλωστές, γιὰ νὰ τὶς καθαρίσουν.

Τὰ νερὰ τοῦ Ἁγ. Γιάννη κάνουν γόνιμους τοὺς ὄρυζῶνες (2) ποὺ ἀνήκουν ὅλοι στὸν Γιουσοῦφ Μπέη.

(1) Ὁ φυσικὸς αὐτὸς ἀγωγὸς χρησιμοποιήθηκε ὕστερα ἀπὸ ἕνα αἰῶνα ἀπὸ τὴν παλιὰ Ὑδροηλεκτρικὴ Ἑταιρία τῶν Σερρῶν τοῦ Κ. Νάσιουτζικ, γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ νεροῦ στὴν δεξαμενὴ προσαγωγῆς. Ἀπὸ κεῖ κατέβαινε γιὰ τοὺς στρόβιλους καὶ τὴν παραγωγή ἠλεκτρικοῦ ρεύματος ποὺ μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ Β' Παγκόσμιου Πολέμου ἀρκοῦσε σχεδὸν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς πόλης σὲ φωτισμὸ. Σήμερα τὸ παραπάνω ἐργοστάσιο εἶναι ἐφεδρική μονάδα τῆς ΔΕΗ. Παρουσίαση τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ μνημείου στὴν περιοχὴ τοῦ Μοναστηριοῦ μας, βρίσκουμε τὴν εὐκαιρία νὰ κάνουμε ἀμέσως στὴν προσθήκη μας μὲ τίτλο «Οὐζουντζᾶς» συμπληρώνοντας τὴν ἀναφορὰ τοῦ Cousinery, μὲ ὅ,τι πρόσθεσαν τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τότε ποὺ τὸ ἐπισκέφτηκε ἐκεῖνος.

(2) Ἡ καλλιέργεια τοῦ ρυζιοῦ στὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν εἶναι βεβαιωμένη καὶ πρὶν ἀπ' τὸν C. Ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς τοῦ 17ου αἰῶνα Ἐβλιγιὰ Τζελεπῆς, στὸ Ὀδοιπορικὸ του (Σεγριαχατναμέ), Ἑλληνικὴ ἔκδοση Νικηφόρου Μοσχόπουλου, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. ΙΕ Ἀθῆναι 1939 σελ. 170, γράφει χαρακτηριστικά : «Περὶ τῆς ἀχανοῦς πεδιάδος τῶν ἀγρῶν (τῶν Σερρῶν)».

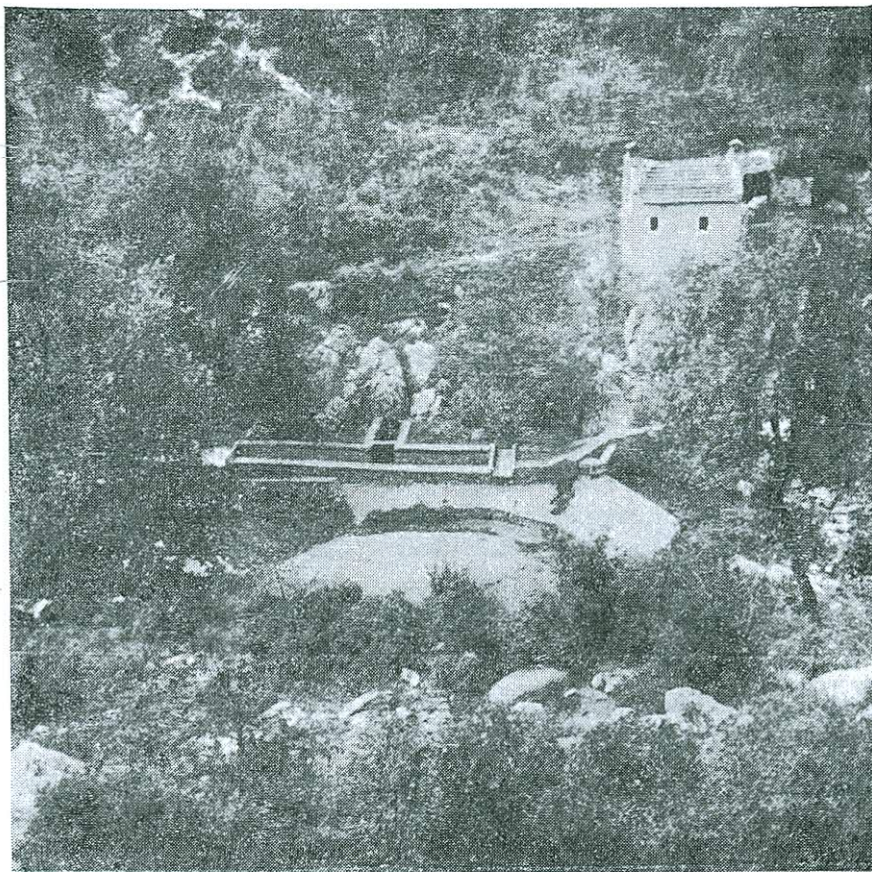
«Ἡ ὄρυζά της, ὡς καὶ ἕξ εἶδη σίτου, ἢ παχεῖα κριθή της καὶ οἱ ἰβίσκοι (μπάμιαι) της εἶναι ἀφθονα, ἀποτελοῦντα ἀληθῆς εὐεργέτημα διὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν».

‘ΟΥΖΟΥΝΤΖΑΣ,,

(ΜΙΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΣΤΟΝ COUSINERY)

‘Η αναφορά τοῦ Cousinery γιά τήν καταβόθρα, στήν ὁποία «χάνεται ξαφνικά τὸ ρέμα πού κατεβαίνει ἀπ’ τὰ γειτονικά ὑψώματα τοῦ Μοναστηριοῦ» ἔφερε τὰ βήματά μας, γιά μιὰ ἀκόμη φορά, σὲ μιὰ ἀπόσταση ἕξι περίπου χιλιόμετρα βορεινά, στήν τοποθεσία πού εἶναι γνωστή μὲ τὴν ὀνομασία «Οὐζουντζᾶς».

‘Εκεῖ, πού μόνοι ἐπισκέπτες εἶναι βοσκοί, ὄρειβάτες καὶ κυνηγοί,

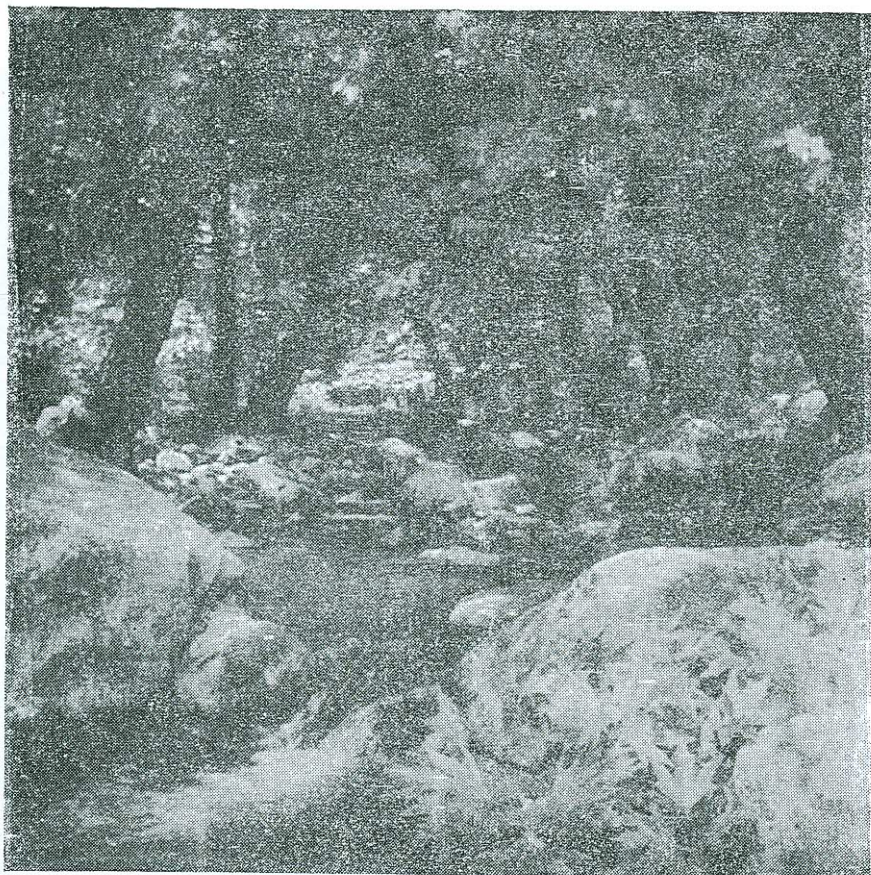

(Εἰκ. 4). ‘Η θέση «Οὐζουντζᾶς», ὅπου τὸ στόμιο τῆς φυσικῆς σήραγγας πού ὀδηγεῖ τὰ νερά τοῦ ρυακιοῦ μέχρι ἔξω ἀπ’ τὸ Μοναστήρι. Διακρίνονται τὸ «Φυλάκειο Νάσιουτζικ» καὶ ἡ τσιμέντινη διώρυγα πρὶν ἀπ’ τὸ στόμιο.

(Φωτ. Ν. Ζ. Νικολάου).

καί καμιά φορά καί στρατιωτικοί, ή ήρεμία τοῦ βουνήσιου τοπίου ταράζεται ἀπ' τὸ θόρυβο πού κάνουν τὰ νερά τοῦ ρέματος πού ἔρχονται ἀπὸ πρὸ βορεινὰ, τὸ φτερούγισμα ἄγριων πουλιῶν, τὰ κουδούνια κατσικιῶν πού βόσκουν ἐκεῖ καί τὴν ἠχώ τους.

Ἀπ' τὴν ἄλλη, τὰ πουρνάρια πού σκεπάζουν τὴν ἀνατολική πλευρά τῆς χαράδρας καί τὰ κωνοφόρα τῆ δυτικῆ, χωρίζονται ἀπ' τὸ

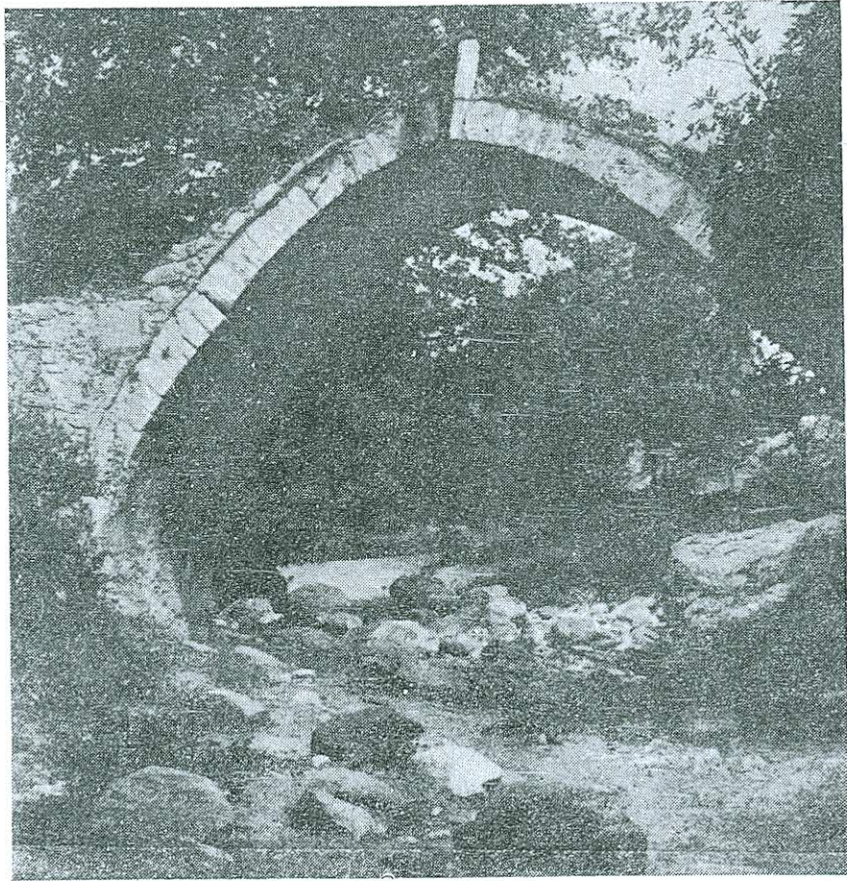
(Εἰκ. 5). Τὰ νερά πού ἔρχονται ἀπὸ πρὸ βορεινὰ κυλοῦν ὀρμητικὰ καί παφλάζουν ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ διπλῆ σειρά αἰωνόβιων πλατανιῶν.
(Φωτ. Ἄρ. Μικρογεωργίου).

ρέμα μὲ τὰ παγωμένα νερά πού τρέχουν κάτω ἀπὸ μιὰ διπλῆ σειρά αἰωνόβιων πλατανιῶν καί συνθέτουν τὴν ὀπτική εἰκόνα τοῦ τοπίου ὅπως τὴν ἀντίκρυσε καί ὁ Cousinery.

Σήμερα, στὴ θέση αὐτὴ ἔχουν προστεθῆ ἀπὸ τότε καί τρία τεχνικὰ ἔργα: μιὰ πέτρινη τοξωτὴ γέφυρα (εἰκ. 6) γιὰ πεζοὺς καί ζῶα γιὰ νὰ εὐκολύνεται τὸ πέρασμά τους ἀπ' τὴ μιὰ μεριά στὴν ἄλλη, τόσο ὁμορφα

δεμένη με τὸν περίγυρό της πὺ θαρρεῖς εἶναι κι αὐτὴ ἔργο τῆς φύσης. ἓνας τετράγωνος οἰκίσκος (εἰκ. 4), σκεπασμένος με κατακόκκινα κεραμίδια, γνωστὸς σὰν «φυλάκιο Νάσιουτζικ», καὶ μιὰ τσιμέντινη διώρυγα στὴν ὁποία μπαίνουν τὰ γάργαρα νερὰ (εἰκ. 5) καὶ ὀδηγοῦνται στὴν ἄλλη ἄκρη της γιὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν στὴ φυσικὴ σήραγγα πὺ θὰ τὰ βγάλῃ ὡς ἔξω ἀπ' τὸ Μοναστήρι.

Κανένα ἀπ' τὰ τρία αὐτὰ ἔργα, ἀφοῦ ἡ γέφυρα κτίστηκε στὰ

(Εἰκ. 6). Ἡ πέτρινη τοξωτὴ γέφυρα στὴν ἴδια θέση πὺ ἔκτισαν οἱ καλόγεροι μισὸ αἰῶνα ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Cousinéry.

(Φωτ. Ἄρ. Μικρογεωργίου).

1874 καὶ τὰ ἄλλα δυὸ γύρω στὰ 1928, δὲν ὑπῆρχε στὴν ἐποχὴ τοῦ Cousinéry. Καὶ τὴ γέφυρα θὰ μπορούσε ἴσως νὰ τὴ φανταστῆ, γιὰτὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε καὶ τότε κάποια ἄλλη πρόχειρη ἐκεῖ κοντὰ, ἀφοῦ οἱ ἴδιες ἀνάγκες ὑπῆρχαν καὶ νὰ μὴν τὴ σημείωσε· δὲν θὰ μπο-

ροῦσε, ὅμως στὴν ἐποχὴ του, τὴν ἐποχὴ τῶν κεριῶν καὶ τῆς γκαζόλαμπας, νὰ φανταστῆ πὼς ὁ φυσικὸς αὐτὸς ἀγωγὸς νεροῦ ποὺ περιγράφει, σὲ ἓνα αἰῶνα κατόπι του, θὰ διοχέτευε τὰ νερὰ ποὺ χύνονται ἐκεῖ αἰῶνια καὶ θὰ χρησίμευε γιὰ νὰ φωτισθῆ καὶ νὰ ζεσταθῆ μιὰ ὁλόκληρη πολιτεία.

Ἐπισημαίνουμε ἐδῶ πὼς τὸ γεφυράκι ἔχει ἄμεση ἀνάγκη ἀπὸ στεραίωση, γιατί ἐπικίνδυνες ρωγμὲς ὅπως φαίνονται καὶ στὴν εἰκ. 6 παρουσιάστηκαν σὲ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ φορέα του.

Ἡ ἐπίσκεψή μας αὐτὴ (1) ἀποζημιώθηκε ἀκόμη ὅταν στὴ νότια πλευρὰ τοῦ δυτικοῦ βάρθρου τῆς γέφυρας, δίπλα στὸ κεραμοπλαστικὸ μονόγραμμα τοῦ Μοναστηριοῦ, βρήκαμε τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή της (εἰκ. 7), ποὺ μὲ τὸ σημείωμα αὐτὸ θελήσαμε νὰ παρουσιάσουμε, μιὰ καὶ λείπει ἀπ' τὸ σῶμα τῶν γνωστῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Προδρόμου (2).

Ἡ ἐπιγραφή, σὲ τετράγωνη πλάκα ἀπὸ γκρίζο μάρμαρο τῆς περιοχῆς μὲ διαστάσεις 0,44 μ. X 0,44 μ., μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια ἀπὸ καλὸν τεχνίτη καμωμένη, ἔχει χαραγμένα σὲ δημοτικὴ γλώσσα καὶ μὲ βυζαντινίζοντα χαρακτήρα γράμματα, μὲ ὕψος 0,04 μ. καὶ ἀπόσταση γραμμῶν 0,02 μ. τὰ παρακάτω :

ΤΟ [ΓΕΦΥΡ]Ι ΤΟΥΤΟ ΕΓΙΝΕ
ΜΕ ΕΞΟΔΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΓΕΡΩ ΜΑΡΙΝΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΑΥΤΗΣ 1874

Σημειώνουμε πὼς στὴν τελευταία σειρά καὶ ὕστερ' ἀπ' τὴ χρονο-

(1) Ἡ ἐπίσκεψη αὐτὴ ἐγίνε στις 19 Σεπτεμβρίου 1982 μαζὺ μὲ τοὺς κ. Χαράλαμπο Βουρουζίδη καὶ τὸν γιατρὸ Ἀριστείδη Μικρογεωργίου, ποὺ ἦταν καὶ οἱ ἀπαραίτητοι συντελεστῆς γιὰ τὸ δύσκολο-ἄν παρθοῦν ὑπ' ὄψει ὀρισμένοι λόγοι-ἐγχείρημα.

(2) Βλέπε Γιώργο Καφταντζῆ: Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών καὶ τῆς περιφέρειας των. Ἀθήναι 1961 σ. 216-257, (α. α. 344-419).

λογία υπάρχει και τὸ μονόγραμμα τοῦ Μοναστηριοῦ, ὅπως τὸ βλέπουμε στὴ φωτ. 7 (1).

Γιὰ τὸν ἡγούμενο Θεοδόσιο τῆς ἐπιγραφῆς, ποὺ τὸν ξανασημαντήσαμε καὶ πιὸ μπροστὰ (σ. 191), εἶναι γνωστὸ πὼς διοίκησε τὸν Πρόδρομο ἀνάμεσα στὰ 1854 καὶ 1875 (2). Σημειώνουμε ἐδῶ μόνο πὼς ἦταν μιὰ ξεχωριστὴ προσωπικότητα τοῦ καιροῦ του, ποὺ ξεχάστηκε ὅπως τόσοι ἄλλοι, γιατί οἱ ἀναστατώσεις καὶ οἱ ἀνώμαλες καταστάσεις ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Cousinety σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ «Voyage...» ἦταν - καὶ εἶναι θὰ συμπληρώναμε ἐμεῖς - ὁ κανόνας στὴν περιοχὴ μας.

(Εἰκ. 7). Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή καὶ τὸ κεραμοπλαστικὸ μονόγραμμα τοῦ Μοναστηριοῦ στὸ δεξιὸ βάθρο τῆς γέφυρας, σὲ λεπτομέρεια.

(Φωτ. Ἄρ. Μικρογεωργίου)

(1) Λόγοι τεχνικοὶ δὲν ἐπέτρεψαν δυστυχῶς τὴ δημοσίευσή τοῦ ἀποτυπώματος τῆς ποὺ ἔκανε ὁ Χαράλαμπος Βουρουζίδης.

(2) André Guillou ὁ. π. σ. 15.

ΤΟ ΣΤΟΜΙΟ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΤΗΣ ΣΗΡΑΓΓΑΣ

Κλείνουμε την μικρή αυτή προσθήκη με μια αναφορά στο στόμιο εξόδου της σήραγγας (είκ. 8).

Λίγο έξω απ' το Μοναστήρι, χωμένο μέσα σε μια συστάδα γηραλαίων πλατανιών, είναι το στόμιο απ' όπου βγαίνουν τα νερά. Διευθετημένο σήμερα μ' ένα τεχνικό έργο δεν προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Άλλα μπορεί να φανταστή κανείς, τον καταρράκτη που ήταν πριν σ' αυτή τη θέση.

(Είκ. 8). Το στόμιο εξόδου της φυσικής σήραγγας όπως διευθετήθηκε με τεχνικό έργο έξω απ' το Μοναστήρι.

(Φωτ. Ν. Ζ. Νικολάου)

Ο άγωγός όμως που μεταφέρει τα νερά στη τεχνητή λίμνη του ύδροηλεκτρικού έργου, κτιστός με πέτρα της περιοχής, είναι άναμφι-

σβήτητα ένα πρωτοποριακό έργο. Γιατί είναι τόσο τέλεια προσαρμοσμένος με το περιβάλλον, που δύσκολα διακρίνεται ακόμη και από μικρή απόσταση.

Φαίνεται περισσότερο πώς είναι μια οριζόντια επιφανειακή εμφάνιση βράχων που αφθονούν στη περιοχή, με μορφή λωρίδας σταθερού πάχους, παρά κάποιο ανθρώπινο έργο.

Οί τεχνικοί της εποχής, χωρίς να το φαντάζονται, έδωσαν μια έσοψη για τις σημερινές αντιλήψεις λύση.

ΕΝΑ ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

Τούτο το μελέτημα κυτάχτηκε με Σερραίικο μάτι.

Άλλά, το «Visite au Monastère...» κλείνει με μια «Note sur la ville de Volisso».

Τήν άφίσαμε άνέγγιχτη· για τον Χιώτη ιστορικό.

Άς τήν άποδώση εκείνος, άπ' τή δική του σκοπιά.

222

MÉMOIRE M. E. M. COUSINÉRY
ET DU
«VOYAGE DANS LA MACEDOINE»
(1831 - 1981)

Resumé.

Cet ouvrage est une édition en grec du chapitre IX, sous le titre original «Visite au monastère de Saint-Jean Prodromos», pris par l'oeuvre de M. E. M. Cousinéry «Voyage dans la Macedoine».

Cette présentation se fait à l'occasion de l'accomplissement de 150 ans de l'édition du «Vogage...» et elle s'accompagne d'une introduction qui bien oriente son auteur—qui servit comme consul de son pays, à Salonique—de son oeuvre, même d'un vaste commentaire-du texte.

Ce texte compte d'une valeur particulière pour notre histoire locale parce que c'est le premier texte écrit sur notre monastère et qu'il a rendu son existence connue en Europe.

La narration de Cousinéry s'étend sur la description de la course et sur la photo 1 on regarde la vue qu'il vit devant lui lorsqu'il y arriva; elle s'étend aussi sur la rencontre de Cousinéry avec Emman. Papas—nommé après peu de temps général en chef des armées de Macedoine pendant la révolution de 1821—peut-être dans la maison de la photo 2 dans des conditions de quarantaine parce que Papas était atteint de peste; sur la description d'une fête à la ville de Volisso de l'île Scio que l'écrivain assimile à celles qui avaient lieu et qui auront lieu chaque année dans notre Monastère vers 29-30 Août.

Sa référence aux enlèvements des trésors de l'antiquité grecque reste importante. Cet enlèvement s'est fait pendant son époque par les Européens qui arrivaient en Turquie solennellement ou pas, et c'est justement un des thèmes auxquels il avait soi-même une expérience tout personnelle. Mais il y enregistre une tradition dont l'inexactitude historique est passée, après lui, à plusieurs pièces historiques.

Cette tradition se joignait à une peinture murale qui exista alors, et qui se coura à la fin du dernier siècle ou au début du nôtre, et elle représente le couple impérial de Serbie du moyen âge, Stefan (Estienne) Dusan, sa femme Hélène—soeur du tsar de]Bulgarie, Alexandre—et du successeur Ouroch V.

La photo 3, qui est publiée ici, est pareille et contemporaine à

ceux-ci. Cette photo provient du monastère Serbe de Decani et elle se date de 1348.

Cousinéry écrit que Estienne était le tsar bulgar et que sa femme Hélène, était la fille de l'empereur byzantin Andronikos III Paleologos.

Dans le présent ouvrage tous ces sombres points se débrouillent, avec la composition d'un chronique qui se réfère aux différents travaux scientifiques qui ont établi, de temps en temps, la vérité historique.

A l'occasion de la référence de Cousinéry à l'existence d'un fossé dans l'endroit—où se disparaissent les eaux du courant qui coulent de Nord du Monastère, à une distance presque 6 km jusqu'à hors du Monastère—il y a sur les photos 4-8 une addition qui accomplit cette présentation. Sur la photo 4 on distingue la position de l'entrée du tunnel souterrain, comme il se dispose de nos jours. Sur la photo 5 c'est le courant qui se disparaît dans ce tunnel, sur les 6 et 7 le pont et l'inscription de fondation qui désigne l'année de sa construction (1874) et sur la photo 8 la sortie du tunnel à travers duquel les eaux coulent jusqu'à une usine hydroélectrique.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΕ

- Ἀργυροῦς Ἀθανάσιος: Ἡ Νιγρίτις πρὸ 150 περίπου ἐτῶν, «Σερραϊκὸν Ἡμερολόγιον», Σέρραι 1939.
- Βακαλόπουλος Ἀπόστολος: Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1969.
- Βακαλόπουλος Ἀπόστολος: Ἐμμανουὴλ Παπαῦς «Ἀρχηγὸς καὶ Ὑπερασπιστὴς τῆς Μακεδονίας» Ἡ Ἱστορία καὶ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Οἰκογενείας του, στίς ἐκδόσεις I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1981.
- Βέης Νίκος Α: Οἱ κτίσται ἐν Σέρροις πύργου τῆς αὐγούστης Ἑλένης (Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Σερρῶν ἐπὶ Σερβοκρατίας) στὰ Vizantijskij Vremennik τ. XX, Πετρούπολις 1913.
- Bergasse Louis: Souvenirs de Marseille et des Echelles du Levant du XVIIIe siècle. Deux consuls marseillais au Levant. Un courtier et un notaire marseillais sous la Revolution, Marseille 1921.
- Chishull Edmond: «Travels in Turkey and Back to England by the late Reverend and learned Edmond Chishull B. D. Chaplain to the Faktory of the Worshipful Turkey Company at Smyrna», London 1747.
- Δήμιτσας Μαργαρίτης: «Ἀρχαία Γεωγραφία Μακεδονίας» Ἀθήνησιν 1874.
- Δήμιτσας Μαργαρίτης: «Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζόμενοις» Ἀθήνησιν 1896.
- Ἐβλιγιὰ Τζελεπής: Ὀδοιπορικὸ (Σεγριαχτιναμέ), ἐλληνικὴ ἐκδοσις σὲ μετάφραση Νικηφόρου Μοσχόπουλου, στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν Σπουδῶν. τ. ΙΕ, Ἀθήναι 1939.
- Guillou André: Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Méneceé, Press Universitaires de France, Paris 1955.
- Iliadou Démocratie: Les Balcans jouet de la pratique des Puissances euroquéennes pendant les XVIII et XIX siècles. «Balkan Studies», Thessaloniki, τ. 16 (1975).
- Καφαντζής Γιώργος: Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καὶ τῆς περιφερείας της, τ. I, Ἀθήναι 1967.

L a r o u s s e : Λεξικό τ. 2ος, Paris 1929.

L e h m a n n K a r l : Samothrace, 3d ed., New York 1966.

Μέρτζιος Κων/νος : «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας» Θεσσαλονίκη 1947 στίς ἐκδόσεις τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Νικολάου Νῆκος Ζ. : «Σκαπανεῖς τῆς Ἱστοριογραφίας καὶ προβλήματα τῆς Ἱστορίας τῶν Σερρῶν» Θεσσαλονίκη 1964.

Νικολάου Νῆκος Ζ. : «Μύσται εὐσεβεῖς Σιρραῖοι» στὰ Καβείρια Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης, στὰ «Σερραϊκὰ Χρονικὰ» τ. 7ος, Ἀθῆναι 1976.

Ευγγόπουλος Α. : Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Καθολικοῦ Μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας, στίς ἐκδόσεις τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1973.

Παπαγεωργίου Πέτρος Ν. : «Αἱ Σέρραι, τὰ προάστεια καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου» Byzantinische Zeitschrift τ. IV, Leipzig 1894.

Πέννας Πέτρος Θ. : Ἱστορία τῶν Σερρῶν τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ἔκδ. Β Ἀθῆναι 1966.

V l. R. P e t k o v i c : La peinture serbe, I, Beograd 1941.

V l. R. P e t k o v i c : Manastir Decani II, Beograd 1941.

P u r k o v i c M. : «Carica Jelena» Godišnjak «Sloge» Perth Australia 1954.

Σιμόπουλος Κυριάκος : Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα, τ. ΓΙ, Ἀθῆναι 1975.

Σιμόπουλος Κυριάκος : Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1821, τ. 1ος Ἀθῆναι 1979.

Στράτης Εὐάγγελος : «Ἡ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας» στὸ Δελτίον Χριστιανικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας περίοδος β'—τόμος Γ'—Ἀθῆναι 1926.

S u b o t i c G. : Prilog hronologiji decanskog zidnog slikarstva, Zbornik radova Vizantoloskog Instituta 20, Beograd 1931.

Χριστοφόρος Προδρομίτης : «Προσκυνητάριον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ παρὰ τῇ Πόλει Σερρῶν Σταυροπηγιατικῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου» ἐν Λειψία (1904).